BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LEVEN EN DE WERKEN

VAN

JAN VAN RUUSBROEC

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR

Dr. W. L. DE VREESE

(Overgedrukt uit *Het Belfort*, 1895 en 1896)

GENT
DRUKKERIJ A. SIFFER
SINT BAAFSPLEIN

1896

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

Aan Prof. Acquoy,
te Leiden
van
Dr. Willemdeboe

BIJDRAGEN

tot de kennis van het leven en de werken

VAN

JAN VAN RUUSBROEC

BIJDRAGEN

TOT DE

KENNIS VAN HET LEVEN EN DE WERKEN

VAN

JAN VAN RUUSBROEC

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT DOOR

Dr. W. L. DE VREESE

(Overgedrukt uit *Het Belfort*, 1895 en 1896)

GENT
DRUKKERIJ A. SIFFER
SINT BAAFSPLEIN

1896

VOORBERICHT.

OOALS de titel het vermeldt, zijn deze *Bijdragen tot de kennis van het leven en de werken van* JAN VAN RUUSBROEC overgedrukt uit *Het Belfort*, waarin zij in de tweede helft van 1895 en in de twee eerste nummers van het loopende jaar verschenen zijn. Van de gelegenheid is gebruik gemaakt om eenige drukfouten te verbeteren, alsook om een paar andere kleine wijzigingen aan te brengen.

W. D. V.

Gent, 6 *Maart* 1896.

ERRATA.

Blz.	6,	r.	6	v. o.	*staat*	zijne	*lees*	zijn
»	7,	»	8	» »	»	*r.* 6-7	»	*r.* 7-8
»	21,	»	6	» *b.*	»	der	»	van den
»	21,	»	16	» »	»	boeken,	»	boeken
»	26,	»	10	» »	»	boeken,	»	boeken
»	68,	»	3	» o.	»	*Bickende*	»	*Blickende.*

C. C. L. B.

BIJDRAGEN

tot de kennis van het leven en de werken van

JAN VAN RUUSBROEC.

BOVENSTAANDE titel vereischt wellicht eenige toelichting: het zijn geene opstellen van mijne hand, waarvoor ik zooveel belangstelling mogelijk wensch te wekken, maar geschriften van tijdgenooten van den eersten prior van Groenendaal, « even-eeuwighe » getuigen van zijn leven en werken, en ook geschriften van hem zelven, of, wat sommige betreft, althans aan hem toegeschreven

Daar het alleen mijn doel is, bruikbare stof te leveren voor den geschiedschrijver onzer letterkunde, heb ik gemeend eene studie over de grammatische vormen achterwege te kunnen laten; maar heb verder getracht te voldoen aan alle andere eischen welke men aan een uitgever van middeleeuwsche werken stelt. De teksten zijn nauwkeurig naar de handschriften afgedrukt, met dien verstande: 1° dat de afkortingen door mij zijn opgelost, gewoonlijk zonder nadere aanwijzing; dit laatste geschiedt alleen daar, waar het om een of andere reden noodzakelijk was; 2° dat ik naar eigen inzicht woorden heb gesplitst of aaneengeschreven, hoofdletters gebruikt en interpunctie aangebracht; 3° dat het onderscheid tusschen *i* en *j*, *u* en *v*, korte en lange *s* is opgegeven; 4° eindelijk, dat bedorven plaatsen zooveel mogelijk zijn verbeterd: daarbij zijn tekstveranderingen cursief gedrukt, en toevoegingen tusschen haakjes geplaatst, terwijl in de aanteekeningen

van de lezing van het handschrift nauwkeurig rekenschap wordt gegeven.

Telkens me verschillende handschriften ten dienste stonden, zijn de varianten welke zij opleveren, ook de geringste, medegedeeld.

Enkele der thans volgende geschriften zijn vroeger reeds gedeeltelijk uitgegeven. Deze oudere uitgaven wijken soms niet onbelangrijk af van de tegenwoordige: voor de juistheid mijner lezing kan ik echter, menschelijker wijze gesproken, instaan.

I.

Die Prologe van her Gerardus.

INLEIDING.

In de twee grootste Ruusbroec-handschriften, het eene, D, geschreven in 1461, en het andere, G, geschreven in 1480, vindt men vooraan het hieronder afgedrukte geschrift, dat een zekere her Gerardus, in leven prior van het Karthuizerklooster te Herne, d. i. Herinnes in Waalsch Brabant, benoorden Enghien, vervaardigde om tot « prologe » te dienen voor een handschrift bevattende een door hem zelven gemaakt afschrift van vijf werken van Jan van Ruusbroec, t. w. *Dat Rike der Ghelieven*, *Die Chierheit der gheesteliker Brulocht*, *Dat Boec van den gheesteliken Tabernacule*, *Dat Hantvingherlijn* en *Dat Boec vander hoechster Waerheit.*

Her Gerardus was niet alleen een tijdgenoot van den eersten prior van Groenendaal: hij heeft hem ook persoonlijk gekend en met hem gesproken, wat de waarde en het gezag van zijne « prologe » in geen geringe mate verhoogt, al zijn sommige der medegedeelde bijzonderheden ook reeds van elders bekend. Het geschrift van her Gerardus bevat belangrijke mededeelingen over Ruusbroec's leven, over het ontstaan zijner werken en de ontvangst welke er aan ten deel

viel : [illegible] bekende plaats [illegible] eene plaats [illegible] niemand [illegible] over [illegible] het grootste [illegible] Persoonlijk [illegible] hartelijke [illegible] in deze [illegible] tijd [illegible] lichtheden [illegible]

Door [illegible] « prologe » [illegible] *nakel:* het [illegible] waar [illegible] De tekst [illegible] varianten worden [illegible].

Dit is die prologe [illegible] gherardus [illegible] was inder [illegible] dese boeke vergaderde.

DAt [illegible] borghen [illegible] mensce [illegible] ofte in eenigen teykenen. Ende [illegible] heer ende priester die [illegible]

1 her gherardus [illegible] die ordene. — [illegible] *hand eene verwijzing naar de volgende woorden, die boven dit geschreven staan* : van onser vrouwen [illegible] *den tekst der prologe zelf genomen* : [illegible] G boecken. 5 wat [illegible] *woorden eene doorgeschrapte* [illegible] es. — werken G wercken. [illegible] G eneghen teekenen. — [illegible] (*velut*, [illegible] G here ende ende (*sic*) priester. — die *in* D *in margine* [illegible] *teeken.* — vijf boeken G [illegible] maect *veroorzaakt door het volgende* hadde.

in hem overvloedighe (gracie), soe en woude hise niet alleen openbaren met sinen doechdeliken werken ende met sinen geesteliken woerden, mer hi leydse oec in gescrifte, op datter langhen tijt na hem in mochten ghebetert worden alle die gene dier na volghen souden. Dese auctor hiet her JAN VAN RUUSBROECK, ende was ierst een devoet priester (ende) een capelaen te Bruesel in Brabant, in sinte Goedelen kerke; ende daer begonste hi enighe van desen boeken te maken. Daer na woude hi hem doen uter menichte vanden luden. Ende overmits den toedoen van enen anderen oec devoten ende rikeren capelaen die hiet her VRANC VAN COUDENBERGHE, stichten si tot harer beider behoef ene ***matelijcke*** habitacie, suit oest van Bruesele, op een mile int wout van Sonien, in een dal dat hiet gronen dal, dair voirtijts een cluse stont om een clusenaer. Mer altoes was des her Jans meninghe dat hi onderhorich was den here Vrancken. Ende daer leiden si een heilich afghesceiden leven. Mer want God woude dat meer luden hare heylicheden te bat hadden ende gheformt werden in die forme van hare religiose

1 overvloedighe G overvloedeghe. — gracie *ontbreekt in* D. — soe G so. 2 alleen G allene. — werken G wercken. 3 geesteliken G gheestelijcken. — mer *hier en in 't vervolg in* D *steeds voluit;* G maer. — leydse G leidse. 4 gescrifte G ghescrifte. 5 worden G werden. — gene G ghene. 6 ruusbroeck G rusbroec. 7 ende een capelaen : ende *ontbreekt in* D, een *in* G. — capelaen G capellaen. 8 bruesel G bruesele. 9 daer G d', *dus* der. — enighe G eneghe. — maken G makene. 10 menichte G menechten. 11 luden G lieden, *waarvan* iede *op ratuur.* — overmits G mids. — toedoen G toedoene. 12 capelaen G capellaen. — vranc G vrancke. 13 tot harer beider G te haerre beyder. 14 matelijcke *lezing van* G; D materilike. — suit *in* D *verbeterd uit* suut, *waarin het tweede been der tweede* u *doorgeschrapt is en een punt op het eerste gezet;* G zuut. 15 een G ene. — sonien G zonie. — dat hiet G datmen noemt. 16 gronen G groenen. — dair voirtijts G daer voretijts. — cluse G cluseken. — een clusenaer G enen clusenere. 17 Mer G maer. — meninghe G meyninghe. 18 onderhorich G onderhoerech. — here G her. — daer G der (*voluit*). 19 leiden G leyden. — afghesceiden G afgescheyden. — Mer G maer. 20 luden G liede. — hare heylicheden G haerre heilicheiden. 21 gheformt werden G gheformeert worden. — hare religiose G haren religiosen.

exempelen, dair bi gevielt dat eenighe goetwillich menschen uten stede van Brabant aen hem vergaderden om met hem te wonene van weerliken abite ende oec van religiosen. Ende al hadde her Jan alle dese(r) vergaderinghen liever ledich gheweest, nochtan om dat hi ghevoelde dat her Vranc begherde die minne Gods te vermeeren in vele personen, soe liet hi die vergaderinghe daer werden; want ghelijc dat hi selve leert, hi wiste hem selven seker dat hi conste werken in ertsche dinghen ende rusten in Gode te samen.

¶ Hier na bi der ingheestinghe Gods begheerden si aen te nemen enich *religeoen* der heyligher kerken, op dat na hem die vergaderinghe te bet bi een bleve ende die staet || te langher gheduerde. Ende namen ane fol. 1b habijt ende ordine van eenrehande canoniken regulieren vander oirden sinte Augustijns, ende ontfinghen met hem tot .viij. personen ofte meer daer her Vranc af onfinc dat officie vander *proefstien*, ende her Jan was onder hem prioer; ende daer hielden si dat religioen wel ende nauwe voirden oghen Gods ende eersamlic voir dat aensicht der luden (1).

1 dair G daer. — gevielt G ghevielt. — eenighe G eneghe. — goetwillich G goetwilleghe. 2 aen G ane. 3 wonene G woenene. — weerliken abite G wereliken abyte. 4 alle *ontbreekt in* G. — deser *lezing van* G; D dese. 6 hi G hy. — vranc G vrancke. — begherde G begheerde. — die G de. 7 vermeerne G meerne. 8 daer G der (*voluit*). — hi G hy. 9 selven G selve. — werken G wercken. 10 ertsche G eertschen. 11 na bi, *lezing van* G; D nabi. — ingheestinghe G ingheestinghen. 12 aen G ane. — nemen G nemene. — enich G enech. — religeoen *lezing van* G; D reliosen. — heyligher kerken G heiligher kercken. 13 bet G bat. 15 habijt G abijt. — ordine G ordene. — canoniken G canonken. — regulieren G reguliere. 16 oirden G oerdenen. 17 tot G tote. — ofte G ochte. — daer G der (d'). — vranc G vrancke. — af G of. 18 onfinc G ontfinc. — proefstien *lezing van* G; D professien. 19 daer G der (*voluit*). — hielden G hilden. 20 voirden G vore den. — eersamlic G eersamlec. 21 voir G vore. — aensicht G aensien. — luden G liede.

(1) Het ontstaan van het klooster te Groenendaal is het eerst beschreven door HENRICUS POMERIUS, regulier en later prior aldaar, wiens werk *De Origine Monasterii Viridisvallis una cum vitis B. Joannis Rusbrochii... et aliquot coaetaneorum ejus* werd uitgegeven in de *Analecta*

Voirtmeer is te wetene dat her Jan Ruusbroecs ghescrifte ende boeken seer ghemenichfuldicht worden in Brabant ende in Vlanderen ende in anderen landen daer omtrent, ende alsoe datmense som overleide ende *interpreteerde* uten brabantschen dietsche in anderen tale(n) ende oec in latijn, om te hebben in verren landen (1),

1 Voirtmeer G Voertmeer. — is G es. — her Jan Ruusbroecs D jan ruusbr *met een afkortingsteeken achter de* r; G des her Jans. — ghescrifte G ghescriften. 2 seer G seere. 3 vlanderen G vlaenderen. — daer G der (d'). 4 omtrent *in* D *en* G om- *voluit.* — som G oec som. — overleide G overleyde. — interpreteerde *lezing van* G; D impetreerde. 5 uten G uuten. — talen *lezing van* G; D tale. 6 (1ste) in G int. — hebben G hebbene.

Bollandiana 4, 257 vlgg. met eene zeer belangrijke voor- en narede. Zie verder de uitvoerige opgave van andere bronnen, zoowel handschriften als boeken, bij Dr. J. G. R. ACQUOY, *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed*, 3, 14 vlg., volgens wien de geschiedenis van het klooster te Groenendaal vooral door WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles* 3, 534 vlgg., goed is uiteengezet.

(1) Hoe waar het is, wat her Gerardus over het « menigvuldigen » van Ruusbroec's geschriften zegt, kan ook hieruit blijken, dat mijne beschrijving der Ruusbroec-handschriften reeds *vier en zestig* codices omvat, waarvan de meesten verschillende tractaten van Ruusbroec bevatten; daaronder zijn er teksten in Vlaamsch, in Brabantsch, in Limburgsch, in Geldersch dialect, en één in een opperduitsch dialect: waaruit blijkt dat onze schrijver goed ingelicht was, toen hij schreef: « *uten brabantschen dietsche in anderen talen* ». Wat de vertaling van Ruusbroec's werken in het Latijn betreft, reeds bij zijn leven werden *Die Chierheit der gheesteliker Brulocht*, *Dat boec van den gheesteliken Tabernakel* en *Vanden .vij. Trappen* in het Latijn overgebracht door WILHELMUS JORDANI, regulier in Ruusbroec's klooster zooals blijkt uit aanteekeningen en opschriften in verschillende handschriften, maar ten overloede bevestigd wordt de volgende mededeeling in het Necrologium van het klooster te Groenendaal (Hs. S II, 155 der Koninklijke Bibliotheek te Brussel), waar men bij IX Kal. Decemb. leest: « *Anno Domini* MCCCLXXII *obiit frater Wilhelmus Jordani, presbyter. Quam excellens clericus iste fuerit, demonstrant libri* De tabernaculo, De nuptiis *et* De gradibus, *quos ipse in latinum de theutonico transtulit...* » In 1512 verscheen te Parijs eene nieuwe Latijnsche vertaling van *de Chierheit der gheesteliker Brulocht*; in 1549 voor de eerste maal te Keulen de Latijnsche vertaling van alle werken van Ruusbroec door LAURENTIUS SURIUS, welke in 1552, in 1609 en 1692 herdrukt werd. Deze vertaling van SURIUS werd op hare beurt in het Hoogduitsch overgezet: « Des ehrwürdigen Vaters D. JOH. RUSBROCHII weil. Canonici regularis Augustin. Ordens und Prioris des Klosters Grünthal, Doctor ecstaticus, bestehend aus allen desselben sehr gottseeligen Schriften u. s. w. Vormals von dem P. F. LAURENTIO SURIO, einem Carthäuser zu Cölln aus dem Holländischen ins Lateinische, nun aber zum gemeinen Nutz alles ins Teutsche treulichst übersetzt van G. J. C. und mit einer Vorrede herausgegeben von G. ARNOLD. Offenbach 1701. »

want doen ter tijt was heyligher ganser leringhe in dietscher tonghen groet noot, om enighe ypocrisien ende contrarien die doe *op* gheresen waren, die welke hi in dat einde vanden anderen dele des boecs vander chierheit der gheesteliker brulocht claerlike bescrijft (1); ende elwaerder dicke in sinen boeken doet hire oec ghewach.

¶ Ende hier bi heb ic, broeder Gheraert, vander sartroysen oerden van onser vrouwen huys ter capellen bi Herne, altemet dat enighe van desen boeken te mijnre hant quamen, soe doermerkede icse seer na der macht van minen verstane; ende want icse seer eendrachtich vant metten ghelove der heyligher kerken ende metter leringhe der hoechster leren, soe screef icse ende vergaderse in dit volumen, op dat ic ende andere menschen onser sielen orbaer daer in doen souden. Ende al eest datter veel woerden ende sinnen in staen die minen verstane onthoghen, nochtan peinsic dat die goet moeten sijn; want alsoe die heylighe gheest opene ende lichte leringhe doet scriven, soe werden wi daer in gheleert sonder onse pine; mer in hogher leringhen oefenen wij onse verstendenisse met nernste, ende is ons die leringhe

1 ter tijt G te tide. — heyligher G heiligher. — leringhe G leringhen. 2 groet noot G grote noet. — enighe G eneghe. 3 op *lezing van* G; D of. — die welke G de welcke. — einde G inde. 4 dele G deele. — chierheit G cierheit. — gheesteliker G gheestelijcker. 5 claerlike G claerlec. — elwaerder G elre. 7 heb *ontbreekt in* G. 8 sartroysen oerden G chartrouse ordenen. — van G in. — huys G huus. 10 soe G so. — doermerkede icse G doremercticse. — seere G sere. — der G de. 11 minen G mynen. — seer G sere. 12 ghelove G gheloeve. — heyligher G heiligher. — kerken G kercken. 13 leringhe G leeringhen. — leren (*d. i.* leerren) G lereren. — soe screef icse G so screvicse. — vergaderse G vergaderese. 15 sielen G zielen. — orbaer G orbore. — doen souden G souden doen. 16 datter G dat der (d') — veel woerden G vele woerde. — sinnen G sinne. — minen G mynen. 17 onthoghen G onthoeghen. — peinsic G peinsedic. — moeten G moesten 18 alsoe G alse. — heylighe G heilghe. 19 soe G so. — wi G wy. 20 mer G maer. — hogher G hoegher. — wij G wy. 21 onse verstendenisse D onsen v.; G onse verstannesse. — nernste G nerenste. — is G es. — die G de.

(1) Zie DAVID's uitgave, dl. 6, blz. 167-180.

te hoech, soe veroetmoedighen wi ons selven onder Gode ende onder die leraren diese ghescreven hebben. Doch soe verboudic mi ende enighe van onsen broeders, ende wi senden tot desen her Jan om verclaert te werden bi sijns selfs spreken van enighen hogen woerden die wi vonden in desen boeken, ende sonderlinghe van vele dat hi seit in dat ierste boec, daer hi sprect vander gave des raets al doer (1), daer wi ons aen stieten; ende baden hem dat fol. 12 hi wilde tot ons comen. Ende hi || quam van over .v. grote milen te voet gaen, bi sijnre goedertierenheit, al wast hem pijnlijc. Daer waren veel religioesheden af te scriven : van sinen ripen ende bliden aensiene; van sinen goedertieren ende oetmoedighen spreken ; van sinen geesteliken uutwendighen wesen ende van sinen religiosen hebben in sinen habite ende in alle sinen doene. Ende sonderlinghe is dat te merken als hi met ons luden sat int convente; ende wi hem aenspraken om te horen yet gheesteliker reden van sinen hoghen verstane, soe en

1 hoech G hoghe. — soe G so. — veroetmoedighen G veroetmoedeghen. — wi G wy. 2 die *in* G *de twee laatste letters op ratuur.* — leraren G leereren. — diese G die. 3 mi G my. — enighe G eneghe. 4 senden G souden (*lees* sonden). — tot G tote. — Jan G Janne. — werden G werdene. 5 spreken G sprekene. — enighen hogen G eneghen hoghen. — wi G wy. 7 ierste boec G eerste boexken. — sprect G spreect. — gave G gaven. 8 doer G dore. — aen G ane. 9 tot G tote. 10 gaen G ghegaen; *de vorm zonder* ghe- *komt ook voor Torec* 3577; verg. V. HELTEN, *Mnl. Spraakk.*, blz. 260. 11 wast G waest. — pijnlijc G pijnlec. — waren G ware. — veel religioesheden G vele religioesheiden. 12 scriven G scrivene. — sinen G synen. — bliden G blijden. 13 sinen G synen. — goedertieren G goedertiernen. — spreken G sprekene. — sinen G synen. 14 geesteliken uutwendighen G gheestelijcken uutwendeghen. — wesen G wesene. — sinen religiosen hebben G synen religioesen hebbene. 15 (2de) sinen G synen. — habite G abite. 16 sonderlinghe G sunderlinghe. — is G es. — merken G merkene. — als G alse. — luden G lieden. 17 int G in. — horen G hoerne. 18 gheesteliker G gheestelijcker. — reden G redenen. — sinen G synen. — soe G so.

(1) Her Gerardus bedoelt hier natuurlijk het eerste der door hem gecopieerde boeken, d. i. *Dat Boec vanden Rike der Ghelieven*, waarvan het vijf en twintigste hoofdstuk handelt over « *die vijfte gave die die siele des menscen siert, dat is die raet Gods.* » Zie DAVID's uitgave dl. 4, blz. 200-215.

woude hi niet spreken als uut hem selven, mer hi vertrac enighe exempele ende woerden uten heylighen lereren, daer hi ons mede stichten woude inder minnen Gods ende versterken inden dienste der heyliger kerken. Ende alsoe wi twee ofte wi drie hem besiden toespraken van desen boeken, ende wi seiden dat wise al bewervet ende bescreven hadden, scheen hijs in sinen geest alsoe ledich staende van ydelre glorien, alsoe ofte hise nie ghemaect en hadde. Ende als ic allene hem aensprac als van dien woerden die int ierste boec staen, daer hi hadde ghemaect als inden rike der lieven, daer wi ons aen stieten, antwoerde hi met ghestaden moede, ende seide dat hi niet en wiste dat die boec voirt ghecomen waer ende dat hem leet was dat hi gheopenbaert was, (want het was dierste boec die hi maecte), ende het hadde ons heymelic gheleent uut te scriven een priester die her Jans notarius gheweest hadde, dien hi nochtan verboden hadde dat hijs niet voir(t)setten en soude. Als ic dit verstont, soe woude ic hem desen iersten boec vanden rike der gelieven hebben ghegeven

1 als G alse. — mer *ook in* G *voluit.* — hi G hy. 2 vertrac G vertrack. — uten G uuten. — heylighen G heilighen. 3 daer G der (d'). 4 versterken G verstercken. — heyliger kerken G heiligher kercken. 5 alsoe G alse. — twee G .ij. — toespraken G toe toe spraken. 6 wi seiden G wy hem seyden. — wise G wijse. — al G alle. 7 bescreven *in* G *voorafgegaan door* ghescre *rood doorstreept.* — scheen G sceen. — geest G gheeste. — alsoe G also. — 8 alsoe G alse. — ofte G ochte. — nie G niet. 9 als G alse. — aensprac G aene sprack. 10 als G alse. — int ierste boec G in dit ierste boecsken. 10-11 daer hi hadde ghemaect als inden rike der lieven *ontbreekt in* G. 11 daer G der (d'). — wi G wy. 12 aen G ane. 13 voirt G voert. 14 ghecomen G comen. — waer G waren. — hi G hy. 15 (1ste) was G ware. — want het was dierste boec die hi maecte *ontbreekt in* D, *en dus overghenomen uit* G; *vóór* die *staat een doorgeschrapt* dat. 16 heymelic G heymelec. — uut te scriven G uut ute scrivene. 17 priester *in* D *voorafgegaan door* notarius *doorgeschrapt.* — notarius G notarijs. 18 voirtsetten D voir-, G voertsetten. 19 soude G sou. — Als G Alse. — soe woude ic G so woudic. 20 iersten G eersten *van andere hand in margine met verwijzingsteeken.* — rike G rijcke. — gelieven G ghelieven. — ghegeven G ghegheven.

sinen wille mede te doene, ende en woude. Mer hi seide hi soude maken een ander boeck vander verclaringhe, hoe hi die woerden meinde ende hoe hi soude willen dat mense verstonde. Ende alsoe dede hi, ende dat is dat leste boexken van desen viven, dat beghint « die propheet samuel ».

¶ Dese drie daghen ofte die tijt dat dese religiose *here* bi ons luden was dochte ons alte cort, want elkerlic die met hem sprac ofte bi hem was, mochts yet ghebetert werden. Ende alse wi hem ghemeinlic baden dat hi langher bi ons bleve, sprac hi aldus : « mijn goede broedere, wi moeten boven alle dinc onder- fol. 1*d* horich(eit) houden. Ic seyde ‖ minen here, minen prelaet onse proefst, dat ic meinde weder thuys te sine tenen sekeren ghesetten daghe; ende tote dien tide gaf hi mi oirlof uut te sijn : daer bi moet ic mi te tide ten weghe setten om die onderhoricheit te volbringhen. » Ende in dit woert waren wi alle wel ghesticht.

¶ Voirt als van*den anderen* boec, dat is vander chierheit der gheesteliker brulocht, seide hi dat hi dat hielde *over* seker ende goet; ende dattet ghemenichfuldicht waer ja toten voeten des berchs.

1 sinen G synen. — ende en woude G ende hy en woude, *van dezelfde hand als* eerst *blz.* 13 *r.* 20, *staat hier* en *in margine met verwijzingsteeken.* — Mer G Mer (M'). 2 hi G hy. — boeck G boexken. — vander verclaringhe G van verclaringhen. 3 woerden G woerde. — meinde G meynde. 4 alsoe G also. 5 ende *ontbreekt in* G. — is G es. — viven G .v. 6 propheet samuel G prophete zamuel. 7 Dese G De. — drie G .iij. — daghen G daghe. — ofte G ochte. 8 here *lezing van* G; D hier. — luden G lieden. — elkerlic G elckerlijc. 9 sprac G sprack. — ofte G ochte. 10 werden G worden. — ghemeinlic G ghemeynlec. 11 langher G langere. — bleve G blevene. — mijn G mine. 12 onderhoricheit *lezing van* G; D onderhorich (*verg. reg.* 17). 14 onse G onsen. — meinde G meynde. — thuys G thuus. — tenen G teenen. 16 oirlof G orlof. — sijn G sine. — daer G der (d'). — mi G my. — tide G tijde. 17 onderhoricheit G onderhoericheit. — volbringhen G volbrenghene. 18 wel ghesticht G wel in ghesticht. 19 Voirt G Voert. — als G alsoe. — vanden anderen *lezing van* G; D vanderen. — boec G boeke. — is G es. 20 chierheit G cierheit. — gheesteliker G gheestelijcker. — hielde G hilde. 21 over *lezing van* G; D ende. — dattet G dat het. — ghemenichfuldicht G ghemenichfuldeghet. — waer G ware. 22 ja G ya. — toten G totten.

¶ Voirt dat boec vanden tabernakel prijst hem selven, want hem is negeen persoen inden lichaem der heyligher kerken, vanden paeus tot den nedersten state, hi en mochter sine gheestelike bate in doen, lase hijt ende verstonde hijt. Ende het prijst oec sinen auctoer, want daer is menigherhande gheestelike subtile waerheit ghetrocken uten intricaesten dinghen, die in alle der bibelen legghen, ende die al vergadert comende in een, dat is in des menschen siele, ghelijc dat dat tabernakel met al dien dat hem toebehoirde één werc was. Ic lie oec dat ic in dat boeck vanden tabernakele hebbe bi wilen met uutgheleiden paragrafen gheset opinione van anderen lereren op die uutwendighe figure des tabernakels, niet in minrenissen des auctoers ghescrifte, mer dat een subtijl ende verlicht lesere yet orberlics daer uut moghe mediteren (1). Ende oec in dat selve boec, in die stat daer hi beghint te spreken vanden .xx. vogelen die God verboet te eten, (heb

1 Voirt G Voert. — boec G boeck. — tabernakel G tabernakele. 2 hem is negeen G hem en es g negeen; *de alleenstaande* g *is niet doorgeschrapt.* — lichaem G lichame. 3 heyligher kerken G heiligher kercken. — tot den G totten. 5 Ende *in* G *van dezelfde hand vermeld blz.* 13 *r.* 20 en 14 *r.* 1 *in margine met verwijzingsteeken.* — auctoer G auctor. 6 daer G der (d'). — is G es. — menigherhande G menegherande. — gheestelike subtile G subtile gheestelijcke. — waerheit *in* D *afgekort* wheit. 7 intricaesten G intricaetsten. — alle der G alder. 8 legghen G ligghen. 9 is G es. — siele G ziele. 10 toebehoirde G toebehoerde. 11 boeck G boec. 12 uutgheleiden G uteghelеidden. 13 van anderen G vanden andren. — uutwendighe G uutwendeghe. — figure G figuren. 14 minrenissen G mindernissen. — des auctoers ghescrifte G van des auctoers ghescrijfte. 15 mer G maer. — dat G op dat. 16 orberlics G orborleecs. — daer G der (d'). — moghe *lezing van* G; D moghen. 17 daer G der (d'). — spreken G sprekene. 18 vogelen G voghelen. — te eten G tetene.

(1) De glossen, welke her Gerardus hier bedoelt, komen in hs. D niet voor, wel echter in G, en ook nog in een ander handschrift, C, in 1472 geschreven. Volgens DAVID (3, XXVI) zijn deze glossen « meerendeels ontleend aan Flavius Josephus, doch vooral aan de *Historia Scholastica* van Petrus Trecensis, *aliàs* Comestor. »

ic achter ghelaten), niet sonder redenen, *ene* grote besceldenisse die hy daer makede op alle staet der heyliger kerken, omdat hem jammerde dat si soe seer ghedaelt sijn ende al noch dalen van den iersten beghinne; mer die berespinghe vintmen wel in ander exempelaren van sinen boeken (1).

❡ Voirt vanden vierden boeke, dat is vanden vingherlinc oft van den blinkenden steen, is te weten dat her Jan op een tijt sat ende redende van gheesteliker materien met enen clusenaer, ende als sy sceyden souden, badt hem die broeder herde seer dat hi hem die redenen die si dair ghehandelt hadden, woude verclaren met enighen ghescriften, op dat hi ende anders yemant dies ghebetert mochten werden. Ende uut dier beden maecte hi dat boec dat alleen ghenoech

1 heb ic achter ghelaten *lezing van* G; *ontbreekt in* D. — redenen G redene. — ene *lezing van* G; *ontbreekt in* D. 2 die *lezing van* G; D dien. — hy G hi. — makede G maecte. — staet G state. 3 heyliger kerken G heiligher kercken. — soe seer G so sere. 4 van den iersten G van haren yersten. 5 ander G anderen. 6 sinen G synen. 7 Voirt G Voert. — dat is G dats. — vingherlinc G vingherlinghe. 8 oft van den blinkenden steen *niet in* G. — is G es. — weten G wetene. 9 een G enen. — gheesteliker G gheestelijcker. 10 clusenaer G clusenere. — als sy G alse si. — sceyden G sceiden. 11 badt G bat. — seer G sere. 12 dair G der (d'). 13 enighen G eneghen. 14 yemant G yemen. 15 boec G boeck. — alleen G allene. — ghenoech G ghenoch.

(1) Wat her Gerardus hier zegt in zijn afschrift van het *Tabernakel* weggelaten te hebben, komt overeen met cap. 125 tot en met 144 van DAVID's uitgave : daar handelt Ruusbroec over de « vele voghele die den Joden onreine sijn, ende diere si niet eten en moghen na hare wet. » Zijn doel zet hij aldus uiteen : « Ende ... gheliker wijs dat onse Here vore ghesproken heeft, so salic u noemen ieghewelken voghel, met der wisen die hi beteekent; ende also alse alle die voghele onreine waren den Joden in lijfleker spisen, also sijn ons alle die wisen die hen gheliken onreine, ende van Gode verboden in gheesteleker spisen. Ende hier omme die comen wilt tote enen rechten scouwene, sonder dolinghe, hi merke de voghele ende hare nature. Ic salse u bedieden na die wise dat si ghenatuert sijn. »

De « besceldenisse », welke Ruusbroec daar maakt « op alle staet der heyliger kerken », komt vooral voor in cap. 134, 141 en 142.

leren ‖ in heeft om enen mensche te wisen tot enen volmaecten leven. fol. 2a

¶ Ende vanden vijften boec der verclaringhe van dier hogher waerheit hebdi voir ghehoirt waer om hijt makede. Al sonder ander verclaringhe die hi in dit boec doet, soe verclaert hi drierhande eninghe die des goets menschen siele mach hebben met Gode. Die ierste es met middel, die ander sonder middel, die derde sonder differencie ofte sonder onderseit. Inden iersten lude des woerts « sonder differencie » soe stoten wi ons aen die reden, want sonder differencie ludet alsoe vele als sonder enighe onghelijcheit, sonder enighe anderheit, al dat selve sonder onderseit. Nochtan en mach dat niet sijn dat die siele alsoe gheneghet werde met Gode, dat si te gader werden een wesen, ghelijc dat hi oec selve daer seit. Nu is te vraghen waer om dat hi dan die derde eninghe noemt : sonder differencie? Hier toe peinsic aldus : Die ierste eninghe hadde hi ghenoemt : overmits middel; ende die ander : sonder middel; ende ten derden mael woude hi setten noch een nare eninghe, mer die en conste hi niet tenen woerde, sonder circumlocucie, niet ghenoemen hi en

1 leren G leeren. — wisen G wisene. — tot enen volmaecten leven G te volmaecten levene. 3 vijften G lesten. — boec G boeke. — verclaringhe G verclaringhen. — van dier hogher waerheit *ontbreekt in* G. — voir ghehoirt G vore ghehoert. — om G omme. 5 makede G maecte. — ander G andere. — verclaringhe G verclaringhen. 6 soe G so. — drierhande G drierande. — eninghe G eningen. 7 siele G ziele. — Die ierste G dierste. 8 middel G middele. — ander G andere. 9 ofte G ochte. — onderseit G onderseeet. 10 iersten G yersten. — soe G so, *voorafgegaan door* ochte *doorgeschrapt*. 11 wi G wy. — aen G ane. — reden G redene. — ludet G luudt. 12 alsoe G also. — als G alse. — enighe (*twee maal*) G eneghe. 13 al *in* G *twee maal, doch de eerste maal doorgeschrapt*. — onderseit G onderscheit. 14 dat die G die dat *met aanwijzing dat er moet gelezen worden* dat die. — gheneghet (*d. i.* ghe-eneghet, *geëenigd*) G ghevoeghet. 15 gader G gadere. 16 daer G der (d'). — is G es. — vraghen G vraghene. — om G omme. 17 dat *ontbreekt in* G. 18 peinsic G peynsic. — Die ierste G Deerste. 19 overmits G mids — middel G middele. — die ander G dander. 20 mael G male. — noch een nare eninghe G noch eene naerre enighe (*sic*). 21 mer G maer. — niet *ontbreekt in* G. — tenen G teenen. 22 ghenoemen G ghenomen.

nam dit woert : sonder differencie, al waest hem een luttel te hoghe om te utene ende te wordene sine meininghe. Ende daer om, hoe vele dat hem te hoghe was dat verclaert hi met Cristus woirden, dair hi bad sinen vader dat alle sijn gheminden volbracht worden in een, alsoe hi een is metten vader; want al bat Cristus aldus, hi en meinde niet alsoe één als hi een worden is metten vader, een enighe substancie der godheit; want dat is onmoghelic; mer alsoe één als hi sonder differencie een gebruken ende een salicheit is metten vader (1).

Men vint enige menschen die niet alsoe wel en lusten te studeren in duytschen boeken van geestelicheden als in latijnschen, nochtan dat si bet dietsch dan latijn verstaen. Dese menschen en soeken niet die vrucht hare studien, dat is gheleert te worden; want van dier scrif-

1 nam *staat met verwijzingsteeken in margine in* D, *waar in den tekst* mach *staat, doorgehaald.* 2 hoghe G hoghei, *waarschijnlijk was de afschrijver op het punt* hogher *of* hoghen *te zetten.* — wordene G woerdene. — sine meininghe G syne meyninghe. 3 om G omme. 4 hi G hy. — woirden G woerde. — dair G der (d'). — bad G bat. 5 sijn gheminden G sine gheminde. 6 alsoe G alsoe alse. — is G es. 7 hi G hy. — meinde G meynde. — alsoe G also. — als G alse. — worden *ontbreekt in* G. 8 is G es. — een enighe G ene eneghe. 9 is G es. — onmoghelic G onmoghelijc. — mer G maer. — alsoe G also. — als G alse. 10 (2de een G ene. — is G es. 12 enige G enighe. — die G dien. — alsoe G also. 13 lusten G ghelustet. — studeren G studerene. — duytschen G dietschen. — geestelicheden G gheestelijcheiden. 14 als G alse. — bet G bat. — dietsch G dietschs. 15 hare G haerre. 16 is G es. — worden G werdene. — scrifturen G scriftueren.

(1) Evenals her Gerardus zich stootte aan deze passage van *Dat Boec der hoechster Waerheit*, evenzoo stootte zich niemand minder dan Gerson aan een gedeelte van de *Gheestelike Brulocht.* De cancellarius van Parijs ging zelfs zoo ver, den prior van Groenendaal van ketterij te beschuldigen. Johannes van Schoonhoven, volgeling van Ruusbroec, nam het voor zijn meester op en zond aan Gerson een brief, waarin hij de rechtzinnigheid van Ruusbroec in het licht stelde. Later leerde Gerson den Brabantschen mystieker beter waardeeren (zie het leven van Ruusbroec beschreven door Henricus Pomerius, cap. VII [*Analecta Bollandiana* 4, 287 vlg.]). Bossuet criticeerde de « verklaringen » van Ruusbroec in zijne *Instruction sur l'Etat d'oraison*, cap. XXVII.

turen daer ic die tale af zwaerlic ofte qualic ofte niet en verstaen, daer af en mach ic niet volle leringhe vaten. Mer in die scrifture daer ic niet in dolen en mach in die significacie der woerden noch in die constructie der spraken, daer mach ic den verstande na||ken ; ende come ic toten verstaen, soe maghic werden gheleert, ende sonder wel verstaen en leer ic nemmermeer. fol. 2b

Oec is te merken dat dese boeken ghemaect sijn in onvermingheden brueselschen dietsche, soe datter luttel latijnscher ofte walscer woerden ofte van enighen anderen tale in sijn ghesaeit. Ende oec is dat selve brueselsche dietsche volcomenre hier in gheset dant daer die lieden ghemeinlic spreken, in dien dat si dicwile in hare tale vernieuten ofte minderen haer pronominael artikelen, bi desen exempelen : Als si souden segghen *dat ierste, dat anderde, dat derde, dat vierde*, soe laten si ghemeinlic after die twie letteren van dien artikele *dat*, ende segghen : *Dierste, dandere, derde, tfierde*, ende des ghelijcs in noch anderen silleben ende woerden. Mer om dat dese auctoer meinde die volle waerheit volcomelic te leren,

1 daer G der (d'). — zwaerlic ofte qualic ofte niet G swarlijc ochte qualec ochte niet. 2 verstaen G verstae. — mach ic G magic. 3 Mer G Maer. — scrifture G scriftuere. — daer G der (d'). 4 significacie G significate. — woerden G woerde. 5 daer G der (d'). — mach ic G magic. — verstande G verstane. — naken *volgt in* G *onmiddellijk op* magic. — come ic G comic. 6 verstaen G verstane. — soe maghic G so magic. 7 leer ic G leric. 8 is G es. — merken G merckene. — boeken G boeke. 9 onvermingheden G onvermingden. — soe G so. 10 ofte G ochte. — walscer G walscher. — woerden G woerde. — ofte G ochte. — enighen anderen G enegher andere. 11 tale G talen. — ghesaiet G ghezaeyt, | *met dien verstande dat achter* ghe-, *dat op het einde van den regel komt, nog een recht stokje staat dat doorgeschrapt is : de afschrijver was blijkbaar op het punt eene* ſ *te schrijven.* — is G es. — dat selve G dat selve dat. — 12 dietsche G dietschs. — volcomenre G volcomelijcker. — lieden G liede. 13 ghemeinlic G ghemeynlec. — in dien *in* D *aaneen, door mij gescheiden.* 14 ofte G ochte. — haer G hare. — pronominael G pro nominael. — 15 Als G Alse. — ierste G eerste. 16 anderde G ander. — soe G so. — ghemeinlic G ghemeynlec. 17 after G achter. — twie G twee. 18 Dierste G deerste. — dandere G dander. — derde G tderde. — des ghelijcs G des ghelijcs vele. 19 silleben G sillaben. 20 auctoer G auctor. — meinde G meynde. — die G de. — waerheit *in* G *afgekort* w̃heit. — volcomelic G volcomelijc. — leren G lerene.

soe heeft hi volmaectelic sine artikelen ende sine woerden ende sine sentencien ende sine boeken volscreven ende volbrocht ter eren Gods ende (te) onse salicheit (1).

1 soe G so. — volmaectelic G volmaectelijc. — woerden G woerde. 2 boeken G boeke. — volscreven G volcreven *met eene* c *in rooden inkt tusschen* l *en* c *in bijgeschreven.* 3 volbrocht G volbracht; *wat verder in* D *nog volgt ontbreekt in* G, *waar men daarentegen nog leest:* Hier eyndet dit prologhe op die navolghende .v. boeke — te *niet in* D.

II.

Een tractaat over de werken en de leer van Jan van Ruusbroec door een zijner volgelingen.

INLEIDING.

In den reeds meer vermelden codex, door mij met D aangeduid, vindt men achteraan, fol. 285*a*-287*c*, het hier voor het eerst in zijn geheel uitgegeven geschrift, waaruit David alleen de passage over de volgorde van Ruusbroec's werken heeft medegedeeld (2). Dit tractaat is geschreven door een volgeling van den grooten mysticus, na diens dood in zijn klooster getreden, waar hij ijverig in Ruusbroec's « boeken » studeerde en zich door de nog levende leerlingen des eersten priors in diens leer liet onderwijzen. Dit alles meldt de schrijver ons zelf; alleen zijn naam verzwijgt hij. Evenmin zegt hij iets waaruit we nader zouden kunnen opmaken op wat tijdstip hij schreef, want het is de vraag of hij zijn geschrift

(1) Dit alles is wel een onwederlegbaar bewijs dat men reeds in de 14[de] eeuw *met bewustheid* anders schreef dan men sprak, met andere woorden : dat er wel degelijk eene schrijftaal bestond.

(2) Zie zijne uitgave I, XVI. David zegt van deze opsomming, dat ze staat aan het slot van van het handschrift « onder andere vermaningen »!

samengesteld heeft met het oog op dezen codex **D**, dan wel of het door den schrijver van **D** mede uit zijn voorbeeld is overgenomen.

David, die het eerste aanneemt, schijnt aan dit tractaat betrekkelijk weinig aandacht te hebben geschonken. Eerst schrijft hij het toe aan Broeder Gheraert, den schrijver der hiervoren uitgegeven « prologe » (1) : dat zulks onmogelijk is, blijkt voldoende uit de zooeven vermelde mededeelingen van den schrijver over zich zelven ; later vereenzelvigt hij den auteur van dit geschrift met den « verzamelaer », d. i. met den afschrijver van handschrift **D** (2). Maar ook daartoe is geen voldoende grond. Immers wat zegt de schrijver van dit tractaat ? Niets dan dit : « ic (hebbe) met vlite ende met toeghegeven vergaderden crachte, na dien dat mine verstroeyde grofheit my dat verhenghede, over ghesien alle dit boec ende alle die boeken, sonderlinghe die in desen . xij . boeken ghemeenlic begrepen sijn,... ende ic hebse seer wel ende te recht ghecorrigeert » enz. Hij verklaart dus uitdrukkelijk dat hij « dit boec », d. i. dit handschrift, nadat het voltooid was, overzien en « ghecorrigeert » heeft. Verder geen woord. Mij dunkt, was de auteur van dit geschriftje tevens de scribent geweest die handschrift **D** schreef, hij zou het gezegd hebben.

Maar als is onze schrijver niet de vervaardiger van handschrift **D**, toch kon zijn geschrift er betrekking op hebben, en kon het die codex zijn welke door hem werd overzien. Op het eerste gezicht schijnt dit wezenlijk het geval te zijn, want overal in dezen codex vindt men talrijke verbeteringen, hetzij in den tekst, hetzij aan den rand, en in margine zijn talrijke woorden, om den tekst « verstandeliker », d i. verstaanbaarder, te maken, met andere omschreven. Dit komt dus juist uit met hetgeen de auteur van dit tractaat zegt gedaan te hebben.

(1) Zie de uitgave I, VI, aant. 1) : « Deze codex (t. w. **D**) werd in 1461 zorgvuldig afgeschreven, met alles wat broeder Geeraert voor en achter de werken van Ruusbroeck er had bygevoegd. »

(2) Zie I, XVI.

Doch daar staat tegenover : 1° dat dit geschrift van dezelfde hand is als alles wat er in handschrift D aan voorafgaat. Daar onze schrijver nu niet de copiïst van dezen codex is, zoo zou zijn geschrift, wil het er op kunnen slaan, met eene andere hand moeten geschreven zijn dan het voorgaande; of men zou moeten aannemen, dat onze auteur zijn geschrift eerst samenstelde en dan door den copiist van handschrift D heeft laten overschrijven ; doch dit laatste is wel niet waarschijnlijk.

2° Over Ruusbroec's werk *Vanden XII. Beghinen* leest men in dit geschrift : « Na alle dese boeke maecte hi noch een boec vanden xij beghinen, dat met rijm beghint ende comt sonder rijm op die passie ons heren; dat wert ghedicht na dat dit boec ghescreven wort als ic wane, ende daer om eest achter gheset inden boeke te Groenendale, daer alle sine boeke staen ». Daaruit blijkt duidelijk, dat met « dit boec » niet kan bedoeld zijn handsdhrift D, en tevens dat het geschrift van onzen onbekenden « nacomelinc » van Ruusbroec betrekking heeft op een codex die vervaardigd werd toen zijn meester nog leefde, lang vóór hij zelf in het klooster te Groenendaal kwam. Waarschijnlijk was hij geen Brabander, zooals Ruusbroec, aangezien hij het geraden vond de Brabantsche woorden van den eersten prior van Groenendaal « inder marginen met anderen woerden » te verklaren.

Uit het geheele stuk blijkt duidelijk, dat deze man met het werk van zijn geestelijken vader zeer goed vertrouwd was; afgezien van de allesbehalve heldere beschouwingen over Ruusbroec's philosophie, bevat het nog andere belangrijke mededeelingen. In de eerste plaats wat in het begin gezegd wordt over het afschrijven en corrigeren der handschriften. Niet dat eene dergelijke, tot copiïsten gerichte, aansporing om het geschrevene nauwkeurig te overzien, te collationneeren, op zich zelf iets buitengewoons is. Integendeel. Zoo leest men b. v. in den « eigensten » codex D, aan het einde van den *Spieghel der Ewigher Salicheit* : « Hier eindt die spiegel der ewigher salicheit, als vanden heylighen sacramente, dat

her jan ruusbroec heeft ghemaect, ende is te male wel ghecorrigeert. Ende ic bidde alle den ghenen die dit uutscriven of doen scriven, dat sijt scarpelijc corrigeren om Gods willen, oft daer mochte grote onghelove uut comen. » Dit is een voorbeeld onder vele. Soms komt er nog een hartig woordje bij : zoo besloot Suso zijn boek « van de eeuwige wijsheid » met een vloek tegen eenieder, die het niet laten zou zooals hij zelf het geschreven had. Doch het is hier niet alleen eene aanmaning, het is eene volledige onderrichting voor afschrijvers van handschriften. Hier wordt ons een blik gegund in het scriptorium van een middeleeuwschen klerk, bezig met een tekst over te schrijven, en desnoods het juiste woord zoekende uit de verschillende codices die hem ten dienste staan. Alles samen is het eene aardige illustratie, eene kostbare toelichting voor sommige miniaturen, zooals ze in vele handschriften voorkomen, waarop een « notarius », omgeven door talrijke boeken, voorgesteld wordt (1). Tevens vinden wij er eene ongezochte, maar kostbare rechtvaardiging in — zelfs al kan die rechtvaardiging in onzen tijd overbodig geacht worden — van een grondbeginsel der moderne tekstcritiek.

In de tweede plaats wil ik nog uitdrukkelijk wijzen op de belangrijke mededeeling, dat er te Groenendaal een « boec » was, « daer alle sine boeke » in stonden: gezien de mededeeling over *de XII Beghinen*, is het zeker niet al te gewaagd daaruit de gevolgtrekking op te maken, dat de verschillende werken van Jan van Ruusbroec in dit « boec » om zoo te zeggen werden ingeschreven, naarmate ze door den prior opgesteld werden. Dit boek bevatte dus den authentieken tekst van Ruusbroec's werken. Nu bestond er nog in de 17de eeuw in het klooster te Groenendaal een codex met de volledige verzameling van de

(1) Dergelijke miniaturen zijn zeer talrijk. Van een paar der fraaiste en grootste, in handschriften der Koninklijke Bibliotheek te Brussel, vindt men afbeeldingen bij BARROIS, *Bibliothèque Protypographique* (Paris, 1830), tegenover blz. 158 en 259.

geschriften des eersten priors. Men leest namelijk bij Valerius Andreas, *Bibliotheca Belgica* p. 525 :

« Scripsit (*t. w.* RUUSBROEC) ver Opuscula quaedam sermone patrio sive Brabantino, coelestis doctrinae plena... Leguntur in Viridi Valle, in pergameno scripta, hoc ordine » enz. (1)

Daarop volgt de lijst van Ruusbroec's geschriften. Ook in den catalogus der handschriften van het klooster te Groenendaal, door Sanderus medegedeeld, wordt een codex vermeld : « JOANNIS RUSBROCHII... *Opera omnia Manuscripta* (2) ». Doch daar Sanderus zijne lijst aan Valerius Andreas verschuldigd was, ligt het voor de hand dat we hier met een en hetzelfde handschrift te doen hebben. Zou dat nu het handschrift geweest zijn, het standaardhandschrift, waarvan in het hieronder medegedeeld geschrift gewag wordt gemaakt? Het is twijfelachtig, onwaarschijnlijk, want in de inhoudsopgave van Valerius Andreas komt het tractaat *vanden XII Beghinen* niet het laatst. Doch daarom is het nog niet onmogelijk; de bespreking daarvan zou ons echter te ver voeren; men houde het mij daarom ten goede dat ik naar mijn Ruusbroec-monographie, welke naar ik hoop weldra verschijnen zal, verwijs.

TEKST.

f. 285*a* Alle minnare der waerheit die boeke lesen oft scriven of doen scriven, die bidde ic, vermane ende bevele bider ewigher wijsheit daer alle scriften ende waerheit uut comen is (want si is een overclaer spieghel Gods, der enghelen ende der heylighen), dat si die boeke ernstelic oversien ende ghetrouwelic corrigeren of doen verrechten ende verbeteren, ten minsten na horen exempelaren; en sijn die
f. 286*b* niet gherecht ende ghehelic gecor||rigeert, soe selen si ander lenen of si sellenre liever veel vergaderen, op dat sy doch uut enighen, of nu uut den eenen, dan uut den

(1) Hetzelfde leest men bij FOPPENS, *Bibliotheca Belgica*, 721*a*.
(2) SANDERUS, *Bibliotheca Belgica Manuscripta* 2, 141.

anderen, den gherechten sinne vinden ende setten moghen. Ende consten si den sinne uut den exempelaer niet trecken, soe mochten si hem vervullen met woerden, ende die boven tekenen, mer(1) laten een velt staen onder dat lichame vanden anderen scrifte, oftmen yet namaels vanden anderen scrifte des iersten dichters propere woerden vinden mochte. Ende ic daer van godsweghen allen denghenen loven ende arbeiden, omdat die wijsheit ghescreven werde of die gescreven gherecht ende versekert werde, ter beteringhen ende stichtinghen der heyligher kerken, datsi Gode daer liever aen doen ende meer eeren, ende daer uut oec meer ewichs loens an verdienen dan of sy dat lieten, ende tier wilen sonder noot of eyske der heyligher naturen born dronken ende alleen broet aten, veel pater noster of salme sonder hertelic aendachtelic(2) lasen, ende van steden te steden grote hope aflaets liever wouden ende waenden halen, want daer wert (3) God sonderlinge bekent ende ghecondicht, ende sijn gloriose naem wide ende verre ghebreet vander ghecorrigeerder waerheit der scrifturen (4).

Die levende stemme moet vergaen,
ghescreven waerheit blivet staen,
alle die werelt mach si doergaen,
alle tijt heet si bevaen.

Hier om heb ic, een nacomelinc des claer verlichts mans here Jans van Ruusbroec, die stichtede metten proest dat cloester te Groenendale, ende in sinen cloester hem na sine doot gheboren ende onfaen vanden ghemeenen

(1) Hier en in het vervolg, waar niet het tegendeel opgegeven wordt, steeds voluit in het hs.

(2) *Sonder hertelic aendachtelic* kan natuurlijk niet in orde zijn; waarschijnlijk moet men lezen *sonder hertelic aendachtelicheit* = met innige oplettendheid, met vurige vroomheid. De fout zou verklaarbaar zijn, indien in het voorbeeld van D b. v. *aendachtelich'* stond.

(3) Hs. *werct*.

(4) Tusschen dit en het volgende woord staan in het handschrift drie stokjes; wat de bedoeling is: *in* of *iii* is niet duidelijk. Hoe ze in den context passen, is mij niet helder.

convente, na dien dat ic inden cloester in sinen boeken ghelesen hebbe, ende van sinen jongheren ende sine navolgheren den gheestelicsten ende den inwendichsten (1) ende verlichsten broederen ghehoirt hebbe, ende na dien dat ic anders vander scrifture of van binnen vander milder genaden Gods onfaen mach hebben ende na alder wise dat ict verstaen ende begripen mochte, soe hebbe ic met vlite ende met toeghegeven vergaderden crachte, na dien dat mine verstroeyde grofheit my dat verhenghede, over
f. 286c ghesien alle dit boec ende alle die boeken, || sonderlinghe die in desen . xij . boeken ghemeenlic begrepen sijn, die (2) welke ic u hier na elc bisonder noemen sal; ende ic hebse seer wel ende te recht ghecorrigeert, na dien dat ic ghelesen hebbe of die maniere van ons vaders scone voirtbringhen onthouden hebbe, ende naden eyschen sijns ghevoelens ende sijnre begheerliker ende beweghheliker wise; ende woerden dat ic meende dat vergeten of tonrecht was, dat heb ic boven den tex geset ofte buten den ghescrifte inder marginen, ende bewijst met teykenen waert (3) staen sal of tusschen welken woerden het ghebrect; voirt heb ic sine brabantsche of latijnsche woerde boven inder marginen met anderen woerden verclaert, ende somwil den sin van sinen woerden beduut plompe menschen verstandeliker, ende op wat sijnre woerden die bedudenisse hoerde dat heb ic sonderlinghe met dusdanighen streepkens bewiset, die ghemeenlic staen onder die woerde daer die verclaringe buten af is. Ende daer (4) ghelike woerde van sinne (5) of een bedudenisse der woerde of des sins buten staen, dat sijn

(1) Men lette op dit gebruik van het woord *inwendich*, van een persoon gezegd, een gebruik dat uitnemend in het taalgebruik van het mysticisme past. De bedoeling is : *in* zich zelven gekeerd en *van* de wereld afgekeerd. De schrijver van dit stuk geeft beneden de verklaring van een *inwendich mensch* (zie blz. 27). VERDAM, *Mnl. Wbd.* 3, 954 heeft maar een voorbeeld van een dergelijk gebruik van dit woord.

(2) Hs. *dien.*

(3) Hs. *w't*, aan het einde van den regel.

(4) Hs. *naer.*

(5) Men lette op deze constructie; de bedoeling is natuurlijk *woerde ghelike van sinne* = woorden met dezelfde beteekenis.

mine woerde op die sine, ende si en behoren niet in sinen text binnen der marginen, mer si behoren buten, want sy sijn op den tex ende op des goets mans woerde ende een verclaren daer of(1), tot den ghenen die sine woerde of sinen sin niet en verstaen. Ende soe wat gheen streep onder en heeft of soe wat al boven onghestreept ende ghetekent is dat opten canten staet, dat behoirt inden text.

Dese voirghenoemde vader, dierste prior inden voirscreven cloester, tonet wel in sijnre scrifte wat gevoelen hi hadde ende wat gheest hi leide allen minnende inwendighen verclaerden menschen, die eer inwaerder dan uutwaerder hem oefenen, ende weder si hem uutkeren tot werken der ghehoirsamheit of der broederliker minnen ; of inkeren tot Gode hem te loven ende te begheren ende met trouwer heeter minnen te vervolghen ; of hem selven ansien, berispen, versmaden, vernieten, ende van onwaerden op hem selven, van waerden ende eren te Gode, haers selves ‖ f. 286*d*
sterven ; of oec voir die ghemeene kerstenheit bidden ende Gode alle noet claghen ende op draghen ; die in allen ende boven allen Gode aensien ende begheren, ende met hem meer verbeelt sijn dan mit allen werken of wisen, daer alle werken ende wisen om gheoefent worden, ende die hem soeken in allen ende oec boven allen wisen ; dese ghevoelen alle wel dat dese voirseide(2) boeke sijn meer een hemelsche leer dan een aertsche leer, dat si meer is godlic of enghels dan menschelic ; ende daer om, diense smaken sal, dien moeten meer ewighe dinghen dan verganclijc dinghen ghenoeghen. Ja hi moet meer soeken minnen dan kennen, ende meer oefenen al dat minne onsteect dan dat het verstant verlicht(3) ; dat begheert verwect meer dan dat kennisse instort ; want die heilige gheest beweecht meer tot minnen dan tot kennen, tot liden dan tot doen, tot wesen dan tot hebben. Hier om

(1) Hs. *oft.*
(2) Hs. *voirs*, met een afkortingsteeken na de *s*.
(3) Hs. *dan dat verstant het verlicht.*

heit hi ons doer den propheet : smaect ende siet. Dat liefste noemt hi voir, want verstandelic sien sonder begheerlic smaken en behaghet Gode niet, want dese leer sonderlinghe beweghelic is ende ofstekende (1) die begheerte meer dan si verlicht dat verstaen ; hier om worden die hongherighe sielen van desen wine scier dronken ende van desen vier varinc(2) ontfuncket; mer luttel blijfs hem inden verstande, want die dronken verliest scier sijn ghesichte, mer niet sinen smaec. Die oec meer oefenen reden ende onderscеit dan sy met minnen boven redene comen, dien is dese leer onbekent ende dicwijl cume ghemint, want wi oec onledich, werkelic ende verbeelt sijn; hier om en connen wi die hemelsche leer niet begripen noch onthouden, want wi moesten boven redene rusten in ene wonderlike, weselike stille, souden wi alle dit enghelsche ghevoelen moghen onfaen ende soude ons dit onse verstant verbeelden, als ander leer die boven verstande niet en comt, soe moesten wi boven verstande onverbeeldelic gevoelen ende stille wesen; want God, als Ysayas seit, alle dinc ghemaect heeft in ghewichte, in
f. 287a ghetale ende in maten: hier om moeten wi oec ordinan||cien ende mate houden in allen dinghen sonder in minnen. Want Sinte Bernaert seit: «die mate Gode te minnen is sonder mate », dies die reden dese is, want God is een onghemeten goet ghedaen; hi berecht ons in deser tijt ende versiet sonder mate; hi wil ons inder toecomender tijt ende in ewicheit rijc maken ende alle voirghegeven maten op hoepen ende doen overlopen, ende begaven ons ende vergoden ons boven ons selven ende boven alle creatuerlike onfancbaerheit met hem selven; mer na onse bequamelicheit met glorien sal hi ons cieren ende met alle sinen goede. Ende hier om heet hi ons gheboden na allen rechte ende van rechter behoirlicheit, dat wi hem

(1) In margine wordt *of-* geglozeerd met *ont-*.
(2) In het hs. verbeterd uit *warinc*: het eerste been der *w* is doorgeschrapt en onderstipt (« geëxpungeerd »)

hier voir weder selen minnen met al onser herten ende met al onser sielen, met al onsen crachten ende met al onsen ghedachten : dat is met allen dat wi hebben ende vermoghen, met al onser memorien, met al onsen verstande ende met al onsen wille ende begeerten. Nochtans loent hi desen dienst altoes onghemetelic, dat hi ons in desen dienste meer dient met sinen overvloedighen uutwendighen ende inwendighen gaven dan wi hem; ende dat wi inden voldoen deser scout alsoe veel groets, ewichs, vriedels (1) goets onfaen van hem; ende sinen dienst is soe edel ende soe ongemeten eerbaer ende hoech, dat sine knechte ende alle sine andere creaturen heren ende coninghen sijn. Ende si sijn onderlinghe des almachtichs conincs kinde, ende si besitten hem selven ende alle die rijcheit haers vaders in ewigher weelden, in vreden, in glorien ende in eren. Ende als die minnende siele die onbegrepen trouwe Gods aensiet en (*sic*) verwondert, dan begheert si hem met gheliker minnen te verantwoerden ende oneindelijc sonder mate weder (te) (2) minnen ; ende al toent haer verlichte redene openbaer dat sijt bekent dat si dus niet en vermach, want een ghemeten ende begrepen creature en mach niet onmachtich haren onbegripeliken scepper minnen ; mer dese kennisse en machse niet minnen oft stillen noch af setten : si en wil haers aerts pleghen ende ewelic begeren te doen ende te liden, om hem na sijn||re onghemetenre f. 287*b*
waerde, al en woude si niet na ghemerc der reden dat si hem love ende met dienste onder halen mochten, want si en woude niet als sijt met reden aensiet datmen hem voldoen mochte. Want soe moest hi gheeint ende begripelic wesen, ende ghemeten ende bescreven, want al dat in sijnre volcomenheit ende (3) heet mate ende ghetal, dat en mach niet ghenoech wesen noch ghehelic ghenaken ende begripen ende volkennen ende noch volminnen dat ongheeint is in alle volcomenheden.

(1) *Vriedel* = *vri edel.*
(2) Niet in het hs.
(3) D. i. *einde.*

Die ordinancie, die in allen anderen dinghen sonder in minnen ende in hare wise ende sonderlinghe na hare onwise noot is, die wil ic setten van desen boeke, op dat die lesers of die horers inden boeke die meer op onderscheit bouwen ende die meeste wise leren, ende een sedelic of een redelic leven ierst inden verstande verlicht ende ghevouwet worden, ende met verlichter redenen dan voirt van buten gheleert, van binnen gheleit moghen werden inden gevoeliken boeken tot smaken ende ghevoelen ende boven alle inwendighe oefeningen tot in ene weselike ruste, ende boven vereninghe tot verenicht te sine met den eenvoldighen wesen Gods; aldus dunket mi dan den leseren wel noot wesen of doch sere orberlic, die ordinancie te houden inden lesen ende inden uutscriven van desen boeken, op dat si allenken van daer, laegster trap des geloefs, op moghen gaen der hoechster trappe, daer sterven der verloechender minnen, ende daer af opvlien of nederdalen, versmelten ende ontsinken inden gheminden.

Ierst salmen dan lesen dat boec vanden . xij r dogheden; daer na vanden . xij . punten des rechten geloves; daer na vanden heylighen sacramenten; dae. na vanden vij trappen; daer na vanden vij sloten; daer na vanden vier becoringhen; daer na vanden tabernakelen; daer na vanden rike der ghelieven; daerna vander gheesteliker brulocht; daer na vanden blinckenden steenkijn; daer na dat hi na alle scijnt ghemaect te hebben: vander hoechster waerheit, dat beghint: « Die prophete Samuel
f. 287c die beweende den coninc Saul. » || Na alle dese boeke maecte hi noch een boec vanden xij beghinen, dat met rijm beghint ende comt sonder rijm op die passie ons heren; dat wert ghedicht na dat dit boec ghescreven wort als ic wane, ende daer om eest achter gheset inden boeke te Groenendale, daer alle sine boeke staen; dat mochtemen lesen naden boexken van den vier becoringhen.

Nu bernt ende verbernt alle in godliker minnen, als u hier voer wel ontfunkelic ghewijst wort, ende daer toe sonderlinghen ende crachtelic vermaent wort ende gheramt wort met vasten beweghelików woerden ende met

den gheeste daer bequaemst ende God ghelijcster ende liefster waerheit die niet gelijc beweecht tot enighe(n) (1) ende uut verenighen drijft tot inverenicht te sine, ende een met den enen na dier onwise te wesen ; ende si trect uut versmelten in minnen ende boven onghebeelt staren ende onredelic hongherich enighen (2) tot in dat godlike weselike vier daer die siel is versmelten (3) ende een gheworden boven haer selven met den ghebrukeliken goede, met een natuer, mer in ghebruken ende in onghemerct ghevoelen. Want in dier onwise en is gheen ghemerc, mer het es inder vergaderinghen der crachten daer si haer overste vergaderen ende onghebeelt altoes sien ende verlicht werden, daer ondersceit onspringhet, daer si mede bekennen wat si boven hem selven ghewerdene of ghewaer worden. Amen.

III

De lofredenen van Jan van Leeuwen, den kok van Groenendaal, op Jan van Ruusbroec.

INLEIDING.

In de geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde kan over Ruusbroec's leven en werken bezwaarlijk gesproken worden, zonder dat daarbij Jan van Leeuwen, den kok van het klooster te Groenendaal, meestal den « goeden kok » (Cocus Bonus) en in middeleeuwsche handschriften ook wel « Ruusbroec's coc » geheeten, genoemd wordt.

Deze Jan van Leeuwen heeft immers een aantal

(1) Hs. *enighe*. Dat men *enighen* moet lezen, en b. v. niet *eninghe* mag vermoed worden op grond van het weldra volgende *verenighen*.

(2) Hs. *eninghen*.

(3) Verg. over de verwarring van de zwakke en sterke vervoegen van *smelten*, V. HELTEN, *Mnl. Spraakk.* blz. 225.

ascetische geschriften (1) en voor zoover thans bekend is een viertal lofredenen op zijn grooten meester, waarin diens groote gaven en verdiensten worden uiteengezet, geschreven, en zich daarbij, naar het voorbeeld zijns priors, van zijne moedertaal bediend. Deze ascetische werken zijn zoo min als de lofredenen van belang ontbloot : afgezien van wat beide voor de Middelnederlandsche taalstudie kunnen opleveren, zou het de moeite loonen in de eerste den invloed van Jan van Ruusbroec, niet alleen wat de wijsgeerige denkbeelden, maar ook wat taal en stijl betreft, na te gaan; terwijl de tweede, al zijn de mededeelingen welke zij over levensbijzonderheden van Jan van Ruusbroec bevatten alles samengenomen vrij schaarsch — de derde is in dit opzicht de belangrijkste —, ons voor alles duidelijk laten zien welk een machtigen indruk Ruusbroec's persoon en levenswandel op zijne naaste omgeving maakte.

Van Jan van Leeuwen's ascetische werken werd tot nu toe, jammer genoeg, niets uitgegeven; het is een verzuim dat ik, als de omstandigheden het toelaten, eens zal pogen goed te maken. Evenmin als de taalkundigen hebben de geschiedschrijvers der mystiek er zich om bekommerd; doch daarvan ligt de verklaring bij de hand : de werken van den kok van Groenendaal werden niet, zooals die van Jan van Ruusbroec, noch bij zijn leven, noch later, in het Latijn vertaald.

Alleen van zijne lofredenen op den eersten prior van Groenendaal zijn er een paar bekend : ze werden vóór eene halve eeuw op zeer gebrekkige wijze uitgegeven door Jan Frans Willems (2), voorafgegaan door eene

(1) Slechts in een der drie handschriften welke bekend zijn van POMERIUS' werk *De origine Monasterii Viridisvallis* etc., waarvan het derde deel eene levensbeschrijving van den goeden kok bevat, vindt men de lijst der geschriften van Jan van Leeuwen, t. w. in hs. 2927 der Koninklijke Bibl. te Brussel, waarnaar POMERIUS' geschrift uitgegeven werd in het 4[de] deel der *Analecta Bollandiana* (1885), en dan nog door eene andere hand bijgevoegd. Verg. J. G. R. ACQUOY, *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed* 2, 215, noot 1. Deze lijst telt *drie en twintig* titels (zie de *Analecta Bollandiana* 4, 310).

(2) In het *Belgisch Museum* 1845, blz. 221 vlgg.

korte inleiding, waarin eenige bijzonderheden uit het leven van den goeden kok in een verkeerd daglicht werden gesteld (1). Daarbij liet Willems het daarenboven niet: hij gaf tevens als zijne meening te kennen « dat er weinige regels in 's mans schriften aangetroffen worden die goed te samen hangen, of van een gezond verstand getuigen » (2). De werken van Jan van Leeuwen waren noch zijn echter onverstaanbaar; maar Willems verstond ze niet. Dat « 's mans » uitspraak onjuist is, zou nog zoo erg niet zijn, als ze naderhand door latere geleerden niet klakkeloos was overgenomen: niemand minder dan Moll, die de door Willems uitgegeven stukken voor fragmenten van eene en dezelfde lofrede aanzag, en destijds nog *mocht* meenen dat Jan van Leeuwen nooit anders dan die éene lofrede schreef, noemde ze, « dit zonderlinge stuk, vol vromen onzin » (3). Van Otterloo, in zijn bekend werk over Ruusbroec, maakt het nog erger: volgens hem boezemen Jan van Leeuwen's geschriften ons « van wege het volkomen gemis aan samenhang en geregelden gedachtengang, dat ze kenmerkt, weinig belangstelling in. Willems geeft... een voorbeeld van zijn stijl. Het is een lofspraak op Ruysbroeck in proza, hier en daar met uiterst gezochte rijmwoorden, wij zouden haast zeggen gelardeerd. Het geheel is niet veel meer dan vrome onzin » (4). En nog in

(1) WILLEMS ontleende zijne uit hun verband gerukte mededeelingen over het leven van den goeden kok aan het door hem zelven vermelde werkje van P. CROON, *Cocus Bonus ofte Geestelijcke sinnebeelden ende Godvruchtige Uyt-legginghen Op alle de ghereetschap van den Kock* (Brugge 1663; 2[de] dr. Antw. 1665), waaraan voorafgaat niet eene « *omstandige* », zooals WILLEMS zegt, maar eene *korte* levensbeschrijving van Jan van Leeuwen, hoofdzakelijk gecompileert naar de reeds vermelde *uitvoerige* levensbeschrijving door Hericus Pomerius (zie boven bl. 32, noot).

(2) *Belgisch Museum*, 1845, blz. 222.

(3) Zie W. MOLL, *De boekerij van het St. Barbaraklooster te Delft, in de tweede helft der vijftiende eeuw* (Amst. 1857), blz. 42; 2[de] uitg. in het *Kerkhistorisch Archief verzameld door* N. C. KIST en W. MOLL 4, 209 vlgg. De hier aangehaalde woorden staan aldaar bl. 281.

(4) VAN OTTERLOO, *Johannes Ruysbroeck. Een Bijdrage tot de kennis van den ontwikkelingsgang der Mystiek* (Amst. 1874) 139.

de laatste jaren schreef Jan te Winkel : « De leekebroeder Jan van Leeuwen van Afflighem,... een ongeletterd, weinig beschaafd, maar in ascetische geestdrift schier ongeëvenaard man, (trad) als lofredenaar van zijnen prior op,.. in verscheidene nog onuitgegeven mystieke geschriften, die gedeeltelijk in rijmend proza vervat zijn, maar niet zelden tot baarlijken onzin schijnen over te slaan » (1). Het steekt den lezer de oogen uit, dat de eene den anderen heeft nageschreven. Jan van Leeuwen, de schrijver van drie en twintig ascetische schriften, « een ongeletterd, weinig beschaafd man » gescholden op grond van dezelfde handelingen waarmede hij de bewondering en den naijver zijner kloosterbroeders verwekte! Dat heeft Willems gedeeltelijk op zijn geweten — gedeeltelijk! want de nakomers moeten de voorgangers controleeren! — en deze niet « vrome », maar stellig « baarlijke » onzin zal door het gezag van een man als Jan te Winkel nog verder verbreid en nagebauwd worden, als er door een onbevooroordeeld onderzoek geen orde op gesteld wordt. Al bleek dan nog, dat het nauwelijks de moeite loont de werken van Jan van Leeuwen te doorworstelen — wat echter niet waarschijnlijk is, nadat mannen als Pomerius, Busch en Miraeus er hoogen lof hebben aan toegezwaaid (2) —, toch zal hij blijven verdienen dat zijn

---

noot. — Ik begrijp niet waarom VAN OTTERLOO, die het werk van Henricus Pomerius kende en blijkbaar ook gebruikt heeft, de door Willems' uit P. CROON aangehaalde levensbijzonderheden overneemt, terwijl ze door CROON zelf uit POMERIUS' levensbeschrijving van Ruusbroec's kok genomen zijn.

(1) In zijne *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* I, 554.

(2) POMERIUS in zijne reeds vermelde levensbeschrijving van JAN VAN LEEUWEN. — BUSCH in zijn *Chronicon Windesemense* (*ed. Rosweyde* 1621) 176 : « In... monasterio Viridis-Vallis duo fuerunt magna ecclesiae Dei luminaria spiritu sapientiae et intellectus illustrata, videlicet Dominus *Iohannes Ruysbroeck* Prior ibidem... Alter eius cocus fuit, qui in omni sua occupatione altioris dicebatur contemplationis quàm iste Prior suus, prout libri teutonicales ab ipso editi legentibus manifestant » — Miraeus in zijne *Fasti Belgici et Burgundici* (Bruxellis 1622) 717 : « Opera ejus ascetica ibidem (t.w. te Groenendaal) Teutonico idiomate exstant manuscripta; digna profectò quæ in omnes linguas transfundantur. » In het necrologium van het klooster

naam steeds met eere wordt genoemd, omdat hij er niet tegen op gezien heeft zijne moedertaal te gebruiken in een tijd, toen alleen de in het Latijn geschreven « boeken van geestelicheden », zooals Broeder Gheraert uit Herne ze noemt, in trek waren.

Met het doel, het door mij zooeven bedoelde onderzoek voor iederen belangstellende mogelijk en gemakkelijk te maken, daardoor den goeden naam van Ruusbroec's kok in eere te helpen herstellen, en niet het minst ze binnen het bereik der geschiedschrijvers onzer letterkunde te brengen, worden hier Jan van Leeewen's lofredenen op zijn prior zoo volledig mogelijk uitgegeven.

Daarbij stonden mij twee handschriften ten dienste. Het eerste is een papieren codex berustende op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, n° 2559-2562, waarin fragmenten van « boeken » uit verschillende tijdperken der 15[de] eeuw omstreeks 1573 samengevoegd zijn. Zooals het handschrift daar nu ligt, bevat het 249 bladen, 200 mm. hoog bij 170 breed. Het grootste gedeelte dagteekent uit de allerlaatste jaren der 15[de] eeuw, t.w. blz. 1-128 en 133-172, welke met eene leelijke, onregelmatige hand geschreven zijn; blad 129-133 zijn van eene andere hand uit hetzelfde tijdperk; bl. 173-176 zijn een fragment van een ander handschrift, waarschijnlijk na

te Groenendaal wordt daarenboven gezegd: « Perfectionem hujus sancti viri libri sui quos indubie spiritu Dei plenus ipsemet (*hs.* et met) scripsit atque dictavit... perspicue dem[onst]rant » (aangehaald naar de *Analecta Bollandiana* 4, 309 noot). — VAN OTTERLOO twijfelt niet, of Jan van Leeuwen is wel degelijk « een zeer vroom man geweest; dat hij echter door zijn tijdgenooten hooger gesteld is geworden, dan hij verdient », beschouwt hij als zeker. « Het moet wel een wonderlijke tijd geweest zijn », zegt hij verder, na den aanhef van de eerste lofrede op Ruusbroec aangehaald te hebben, « waarin mannen gevonden werden, die zulke nonsens boven de diepzinnige en gespierde taal van Ruysbroeck stelden. » Het spreekt vanzelf dat deze uitspraak niet opgaat, daar de hooge dunk welke POMERIUS, BUSCH en MIRAEUS omtrent Jan van Leeuwen gehad hebben wel zal steunen op zijne ascetische geschriften, en niet op zijne lofredenen. Deze laatste ontleenen immers veeleer hun belang aan den man waarop zij doelen, dan aan hem die ze schreef.

1500 geschreven; bl. 177 tot het einde is een deel van nog een ander handschrift uit de tweede helft der 15de eeuw. Op een blad vooraan leest men de volgende belangrijke aanteekening, waaruit blijkt dat dit handschrift eens heeft toebehoord aan het Windesheimsche vrouwenklooster « Domus B. Mariae in Galilaea », te Gent gesticht in 1433 (1):

> Desen boeck behoert toe de Canonickers Regu
> liers der Clooster van Galileen binnen
> Ghendt, die ons ter eeren Godts ghegheven es met anderen
> by B. Jan Stevens alhier Rector
> Anno XVc lxxiij :

En daaronder

> Bidt voor syn ziele.

Bovenaan van dit blad, met groote gotische letters :

> Mijn hope. God :

Wellicht het devies van B. Jan Stevens.

Het handschrift is nog voorzien van zijn oorspronkelijken band, welke zeer mooi geweest is en gedeeltelijk nog is : in het leer zijn zinnebeeldige voorstellingen van het geloof, de hoop en de liefde geprent, met onderschriften : *fides*, *spes*, *caritas*. De sloten zijn verloren en de rug is gerestaureerd.

Voor ons is alleen het gedeelte, dat bl. 1-128 en 133-172 omvat, van onmiddellijk belang, omdat het een aantal grootere en kleinere uittreksels uit de geschriften van Jan van Ruusbroec en van Jan van Leeuwen, allerlei andere ascetische tractaatjes en daarenboven nog stichtelijke liederen bevat. Onder de werken van Jan die Coc zijn ook de hieronder medegedeelde lofredenen op Jan van Ruusbroec.

(1) Zie over dit convent : J. G. R. Acquoy, *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed* 3, 218-219.

Men ziet dat deze codex in 't geheel geen « lijvige bundel » met werken van Jan van Leeuwen is, zooals hij wel eens genoemd is (1).

Het tweede handschrift, waarin deze lofredenen voorkomen, is het Ruusbroec-handschrift D, geschreven in 1461, eveneens berustende op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Eene beschrijving van dezen codex mag hier overbodig geacht worden.

De ascetische werken van Jan van Leeuwen zijn bewaard gebleven in twee perkamenten handschriften, welke thans berusten op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel : nr 667, uit de 15de eeuw, en nr 888, geschreven in 1543. Een derde handschrift derzelfde boekerij, nr 11989, uit het einde der 15de eeuw, bevat slechts enkele tractaatjes; terwijl een vierde, nr 11859, een klein papieren boekje uit de 17de eeuw, slechts een onbeduidend uittreksel bevat. Verder vindt men een tractaatje, getiteld « *Leeringen van Ruusbrucs koc* », waarschijnlijk een uittreksel, in een codex welke vroeger toebehoorde aan Prof. W. Moll en thans op de Universiteits-bibliotheek te Amsterdam berust (2); en een ander in den *Codex Vossianus n°* 12 *in*-4° der Leidsche Bibliotheek, met het opschrift : *Ruusbroec's kock leert ons wat dat beghinsel is der heylicheyt.*

Andere handschriften van de werken van den kok van Groenendaal zijn me op 't oogenblik niet bekend. Ik moet er echter bij zeggen dat ik mijne nasporingen daaromtrent nog niet ver uitgestrekt heb, daar zulks voor mijn tegenwoordig doel niet noodig was. Wordt het eens gedaan, dan kan een goede uitslag niet twijfelachtig zijn : reeds in het necrologium van het klooster te Groenendaal wordt gezegd dat de geschriften van

(1) T. w. door WILLEMS, *Belg. Mus.* 1845, 221, en, naar diens voorbeeld, door VAN OTTERLOO, t. a. p. 140 (noot).

(2) Nummer 23 van den *Catalogus van Handschriften uit de Bibliotheek van wijlen den Hoogleeraar* WILLEM MOLL,... *aangekocht voor de Bibliotheek der Universiteit te Amsterdam* (Amst. 1880).

Het hs. is thans gemerkt I G. 23 (d. i. kast I, plank G, nr 23).

Jan van Leeuwen t'allen kant werden vermenigvuldigd : « *Anno Domini* M. CCCLXXVII *obiit frater* JOHANNES *dictus Leuwe, de Hafflighem, primus coquus hujus monasterii. secundus conversus. Perfectionem hujus sancti viri libri sui quos indubie Spiritu Dei plenus ipsemet* (hs. *et met scripsit atque dictavit*, **per diversa loca et regiones multiplicati**, *perspicue dem[onstr]ant* » (1).

Er bestaan echter nog duidelijker aanduidingen. In de boekerij van het Sint-Barbaraklooster te Delft berustten, blijkens een catalogus uit de tweede helft der 15[de] eeuw (2), twee handschriften van Jan van Leeuwen, aldus aangegeven: 65. ***Ruusbroec van die koc*** en 67. ***Dat boectgen van die koc.*** Moll, deze boekenlijst commentarieerende, heeft in deze twee nummers afschriften gezien van een zelfde werk, t w. van de lofredenen op den prior. Het behoeft geen betoog, dat zulks alleen van n[r] 65 met zekerheid kan beweerd worden ; met ***Ruusbroec van die koc*** wordt bedoeld : het of de geschriften over Ruusbroec door den kok, evenals wij zeggen zouden: de *Hendrik Conscience* van Pol de Mont, de *Lessing* van Erich Schmidt, enz. Maar de titel onder n° 67 is veel ruimer : met *Dat boectgen van die coc* wordt bedoeld ***een handschrift bevattende werken van den kok,*** waaronder ook de lofredenen *kunnen* zijn.

Dat het eigen klooster van den goeden kok een afschrift zijner werken bezat is slechts natuurlijk ; het tegendeel zou ons met recht bevreemden. Wij vinden dan ook in de lijst der handschriften toebehoorende aan het klooster te Groenendaal, ten behoeve van Sanderus in 1640 opgemaakt door Andreas Valerius, de volgende melding : *Item* IOANNIS DE LEEUVVIS, *vulgo Boni Coci, Conuersi Monasterij Viridi Vallis, Opera varia Manuscripta* (3).

(1) Aangehaald naar de *Analecta Bollandiana* 4, 309.

(2) Uitgegeven en gecommentarieerd door W. MOLL. Zie de nadere aanwijzing der uitgaven boven blz. 33, noot 3.

(3) Zie A. SANDERUS, *Bibliotheca Belgica Manuscripta* (Insulis 1644) 2, 141.

Wellicht is een der boven vermelde Brusselsche handschriften 667 en 888 identisch met den codex door Sanderus bedoeld : menig handschrift, eens het eigendom van dit en andere Brabantsche kloosters, is op de Koninklijke Bibliotheek te recht gekomen. In geene dezer twee codices bevinden zich echter aanteekeningen die in dezen zekerheid kunnen verschaffen.

Hieronder volgen thans de lofredenen, uitgegeven naar het Brusselsch handschrift 2559, door mij met H aangeduid. Van D zijn de varianten opgegeven. Ik heb H tot teksthandschrift gekozen niet alleen omdat het op verschillende plaatsen betere lezingen heeft dan D en ook vollediger is, maar omdat de taal veel zuiverder Brabantsch is dan die van D, en we dus veilig mogen aannemen dat H dichter bij het origineel staat dan D, aangezien Jan van Leeuwen een Brabander was (1). Toch kan men duidelijk merken dat H in Vlaanderen geschreven werd : men lette b. v. op de bijna regelmatige rekking der korte klinkers ook elders dan voor gedekte *r* (2), welke rekking aan het Brabantsch dialect der middeleeuwen niet eigen was ; verder op *gestrecht* en *gerecht*, zuivere Vlaamsche vormen, welke door Jan van Leeuwen met opzet zouden *kunnen* gebruikt zijn om der wille van het rijm, wat echter niet waarschijnlijk is, want D is ook door een Vlaming geschreven, die het oorspronkelijk Brabantsch veel minder heeft geëerbiedigd dan de schrijver van H en die dus, die vormen in zijn voorbeeld vindende, ze zeker zou bewaard hebben : D heeft echter *gestrect* en *gerect*.

Handschrift H is vanwege het bestuur der Koninklijke Bibliotheek *gepagineerd* : de cijfers aan den rand verwijzen dus naar de *bladzijden*, niet naar de bladen.

(1) De goede kok was geboortig van Affligheni bij Aalst.
(2) Daarom moet *maen* = *man* (blz. 42 r. 15) met geen uitroepingsteeken versierd worden, zooals Willems deed.

H 47, D 287 c.

1. Hoe brueder Jan de coc van Gruenendale, priemus cokus, den iersten prioer prijnst ende loeft.

WAnt ic en bekendere in eertrike noyt meer dan enen, dat wetic wale, dan her Janne van Ruscbroeht, prioer van Groenendale; hi es vervolt vanden heilegen gheest te male; te rechte heet hi van groenen nederen dale, want sine minne heeft vervult
D 287d. hemel ende eerde ende alle creatueren, also ‖ verre alst in hem es. Prioer van Gruenendale! hoert sine stemme, soe doedy wale, want sine scrijft es Gode bequame. Ende altoes eert ter eren Gods sinen name. Want ic hebbenne groet ghesien, aerm sundech mensche, met minen gheeste in hemelrike, daerboven in deweghe leeven; in die alre claerste scijerheit die God in minen gheeste verleijsten *mach, soe* saghijc hem ende niemene eel. Ende hi en weets selve niet dese heimelecheit, noch engheen goet dat my God ie ghedede overmids sine ontfermherticheit. Dat

1. 1-3 *In* **D** *luidt het opschrift aldus:* Hoe dat broeder jan van leeuwen die goede coc van groenendale den iersten prior van groenendale her jan van ruysbroec prijst ende loeft. 3 prijnst *hier en elders wordt* prijs = laus, *en* prijsen = laudare *telkens verward met* prijs, prijnse = captura, praeda. 4 Want *in* H *staat de roode hoofdletter* W *omgekeerd* (M)!—eertrike D ertrijc. 5 enen D eenen. — janne D jan. 6 ruscbroeht *deze vorm met* t *is zonderling*; D ruysbroec. — prioer D prior. — es D is. 7 vervolt H verwolt; D vervult. — heilegen D heylighen. 8 sine D sijn. — vervult H verwlt. 9 eerde D erde. — creatueren D creaturen. — also D alsoe. 10 es *in* H *op ratuur*; D is. — prioer D prior. — gruenendale D groenendale. — sine D sijn. 11 doedy D doedi. — sine scrijft D sijn scrift. — es D is. 12-13 ic hebbenne groet ghesien aerm sundech mensche D ic arm sondich mensche hebben groet ghesien. 14 hemelrike D hemelrijc. — daerboven in deweghe leeven *ontbreekt in* D. — alre D alder. 15 scijerheit D chierheit. — die God in minen gheeste verleijsten mach soe *ontbreekt in* D. 16 mach soe H soe mach. — saghijc D saghic. — niemene eel D niemant el. 17 heimelecheit D heymelicheit. 18 ie D ye. — overmids D overmits. — sine D sijn.

en seidic noch noyt egheenen mensche noch in biechten, noch daer buten, opdat ic selve onbekint ende ongheaecht bleve van allen menschen die in eertrike sijn. Ende voertmeer eewelijc onbekint begheric te blivene, op dat God eeweghen loef ende eere hebbe van allen saken. Daer om hebbic u dit voer seit, op dat ghi sine heileghe leeringhe hoert ende daer bij blijft, ende vaste inwert crijcht; soe en moechdy niet || dolen in vremden H 48. scolen, want sine leringhe es rechte van boven neder vloeiende dore hem, overmids dat gheesten Gods, dat dore hem eebt ende vloeit. Ende boven doverste deel sijns gheests hoert haer die eenvol(de)ghe waerheit, daer hi alle waerheit ontfeet, sonder middeel van Gode. Hier omme spract hi altoes met nuwen tonghen, dat alle den ghenen verwonderende wondert diet horen; selke werden soe doef si wenen verdoeren. Her prioer van Gruenendale, te rechte maghic u prinsen wale boven alle menschen van eertrike, want ic en wet niegherincs uws ghelike; want u leeringhe es goet ende recht, ende ghi sijt alder werelt dienstknecht; u minne hebdy wide uute gherecht ende gestrecht met

1 seidic D seide ic. — egheenen D enghenen. — mensche D mensce. 2 onbekint D onbekent. — ongheaecht D ongheacht. 3 die in eertrike sijn *ontbreekt in* D. — voertmeer D voirtmeer. 4 eewelijc D ewelic. — onbekint D onbekent. 5 eeweghen D ewighen. — loef D lof. — eere D eer. — daer D dair. 6 hebbic D heb ic. — voer seit D voir gheseet. — sine heileghe leeringhe D sijn heylighe leringhe. 7 hoert D hoirt. — bij D bi. 8 moechdy D moechdi. — vremden D vremder. 9 sine D sijn. — es D is. — rechte D recht. 10 vloeiende D vloyende. — dore D doer. — overmids D overmits. — (1ste) dat D den. 11 dore D doer. — eebt D ebbet. — vloeit D vloyt. 12 hoert haer (*d. i.* hier) D hoert hi. — eenvoldeghe H eenvolghe; D eenvoldighe. 13 hi D hy. — ontfeet D onfeet. — middeel D middel. — Gode H gods; D gode. 14 omme D om. — spract D sprac. 16 werden D worden. — verdoeren D verdoren. — prioer D prior. 17 gruenendale D groenendale. — prinsen D prisen. 18 alle *in* H *verbeterd uit* allen; *de* n *is uitgekrast, doch nog goed zichtbaar.* — van eertrike D in ertryc. — wet D weet. 19 niegherincs D nieuwerincs. — uws D vus (= uws). — leeringhe D leringhe. 21 minne H mne. — hebdy D hebdi. — uute D uut. — gherecht D gherect. — gestrecht D ghestrect.

Cristus ane dat ghebenedide cruce, dat ghi hemelrike dorevaert teenen druusce. Ende in uwen bloeten overghanghe doedy Gode gnoch ende alder werelt, ende . M . fout daer boven. Van hem maghic mi wel beloeven, bat dan van iemene in eertrike. Ic settene boven alle ghelike alse enen scerafin in hemelrike, den hoechsten D 288a. inghelen || ghelike. Daer toe drecht hi ene effene ghelijcheit Gods, want sijn leeven es wel gheregheert al hemelrike ende oec eertrike doere; met sijnre leringhen H 49. ghelijct || den leevene ons heeren Jhesu Cristi (*ende*) heeft hi ons ghehouden dat ghemeine middeel *ende* effene wise der heilegher kerken sonder voernementheit van buten, op dat hi onghesien ende ongeaecht bleve van allen creatueren sonder heileghen schijn van loene. Siet, aldus heeft dese goede heileghe maen hem ontroecken alle scierheit der werelt ende heeft Gode op allen siden gnoech gedaen beide in hemelrike ende oec mede in eertrike. Ende alse hi ons ontvalt, soe neket onser dunckerheit. Maer doech heeft hi ons doude testament ende oec dat nuwe te gadere ghevoecht.

1 ane D aen. — hemelrike D hemelrijc. 2 dorevaert D doervaert. — teenen D tenen. — druusce D druysche. — bloeten D bloten. — overghanghe D overgheven. 3 doedy D doedi. — gnoch D ghenoech. — .M. fout D dusentfout. 4 mi D my. — beloeven D beloven. 5 iemene D yemande. — eertrike D ertrijc. 6 alse D als. — scerafin D seraphin. 7 inghelen D enghelen. — drecht D draecht. — ene D een. 9 hemelrike D hemelrijc. — oec *ontbreekt in* D. — eertrike D ertrijc. — doere D dore. — met sijnre leringhen ghelijct (*d. i.** ghelijct et: et *slaande op* sijn leeven *van r. 8*; D met sijnre ghelijcheit. 10 ende *niet in* H *noch in* D. 11 heeft hi D hi heeft. — ghemeine D ghemene. — middeel D middel. — ende *lezing van* D; H eene. 12 effene D effen. — heilegher D heyligher. — voernementheit D voirnementheit. 13 ongeaecht D ongheacht. 14 creatueren D creaturen. — heileghen D heylighen. — van *in* H *vooraf. gegaan door* van heileghen *doch doorgeschrapt*. — loene D levene. 15 heileghe D heylighe. — ontroecken D ontrocken. 16 scierheit D chierheit. 17 gnoech D genoech. — gedaen D ghedaen. — hemelrike D hemelrijc. 18 mede *ontbreekt in* D. — eertrike D aertrijc. — alse D als. — neket D naket. 19 dunckerheit D donkerheit. — Maer D Mer. — doech D doch. — heeft hi D soe heeft hi. 20 gadere D gader.

Recht alse een licht des dachs, die den nacht vercleert, es hi Cristum na ghevoelghet met sinen levene; alse ene ghehele offerande of ene heileghe presentacie was sijn gheest gaende ende comende van Gode tot Gode. Cort alse ene blicsceme ghaf hi Gode sinen gheest over in enicheit boven alle stade der hemelen, daer hi Gode sach in die overste scierheit, ende sijn loen sal daer groet ende overvloedech sijn. Maer ic en can mi daer hem niet gheliken, aerm sundech woerm; nochtan bekinnic al sinen heileghen staet van binnen. Her Jan van Rusbroecht, prioer van Groenendale! nu blijft in vreden met Jhesus Cristus onsen heere. Ic hope wi en sceden nemmeere.

1 Recht H rechts; D recht. — alse D als. — dachs D daechs. — vercleert D verclaert. 2 es D is. — na ghevoelghet D naghevolcht. — alse D als. 3 ene ghehele offerande D een ghelike (*d. i.* gheheellike) offerhande. — ene heileghe D een heilighe. 4 tot D te. 5 alse D als. — ene blicsceme D een blixeme, — ghaf D gaf. 7 scierheit D chierheit. 8 overvloedech D overvloedich. — Maer D Mer. 9 hem *in* D *vóór* daer *geplaatst.* — aerm sundech woerm D arm sondich worm. 10 bekinnic D bekennic. — heileghen D heylighen. 11 van rusbroecht *ontbreekt in* D. — prioer D prior. 12 heere D here. 13 sceden D sceyden. — nemmeere D nemmermere.

2. Dit scrijft brueder Jan de coc vanden goeden prioer van Gruenendale den iersten prioer van gruenendale. D 288a

Besiet ende gaet alde werelt dore ocht al kerstenheit doere, hoe vele ghereckeleker, ghewaregher, gheesteleker menschen dat ghi vinden sout, ja die, sonder middel van Gode verlicht ende vercleert

2. 1-3 *In* D *luidt het opschrift aldus* : Noch seet broeder jan die coc meer. — 4 Besiet *lezing van* D; H Nesiet; ook de kleine letter ten dienste van den rubricator is eene *n*. — ocht al kerstenheit doere *ontbreekt in* D; H kersteheit. 5 vele D veel. — ghereckeleker *ontbreekt in* D. — ghewaregher D ghewarigher. 6 gheesteleker D gheestelike. 7 vercleert D verclaert.

sijn uter hoechster eennicheit Gods. Want dier menschen en saghic noeit meer dan enen: Canonc regulier, den prioer van Gruenendale; hi was en(*de*), es vervolt metter wijsheit Gods te male, want sine boeke ende sine heileghe verlichte stemme die prisic boven alle dietsche
D 288*b*. tale; want ic en dorste noeit menschen ghereckeleec || te gronde prinsen noch loven meer dan hem alleene, want wie dat enen mensche ghereckeleec prinsen sal, die moet sijns kinnisse ende wetentheit hebben hoe dat hi van binnen voer Gode steet opgherecht met eeweghen dienste ende met eeweghen loeve: want also vele es een mensche ghewarechs prins ende gheestelcx loefs wert, alse hy Gode lieft ende wert heet. Ja dats also vele alse een mensche vrileec om Gode werken ende liden mach, van buten ende van binnen, al dat hem te werkene ende te lidenne staet. Item wi selen ons selfs ende alre eyghenheit alsoe bloeteleec utgaen overmids een grontoetmoedich ver-
H 51. nieten ende verdiepen ons selfs onder den || vrien wille Gods, soe dat ons God beroeve(*n*) ende afnemen mach alle natuerleeke eyghene leetsamheit; ende laeten

1 uter D uut der. — hoechster H *veeleer* hoechfter. — eennicheit D enicheit. — menschen D menscen. 2 noeit D noyt. — regulier D reghelier. 3 prioer D prior. — gruenendale D groenendale. — ende H en *waarboven het afkortingsstreepje is uitgekrast*; D ende. — es vervolt D is vervult. 4 sine (*twee maal*) D sijn. 5 heileghe D heylighe. 6 noeit D noyt. — menschen D mensche. — ghereckeleec D ghereckelic. 7 prinsen D prisen. — alleene D alleen. 8 ghereckeleec D ghereckelic. — prinsen D prisen. 9 kinnisse D kennisse; *in* H *gevolgd door* he *doch doorgeschrapt: de copiist was op het punt van* ende wetentheit *over te slaan*. — wetentheit D wetenheit. — hebben *in* H *is aan* bb *gekrast, zoodat er thans ongeveer* hellen *staat*. — voer D voir. 10 eeweghen D ewighen. 11 eeweghen loeve D ewighen love. — also D alsoe. — es D als. — ghewarechs D ghewarichs. 12 prins D prijs. — ende gheestelex loefs *ontbreekt in* D. — wert D werdich. — alse hy D als hi. — lieft D lief, *wellicht betere lezing, om de symetrie met* wert heet. 13 heet D heeft. — also D alsoe. — alse D als. — vrileec D vrilic. 15 lidenne D liden. 16 Item *ontbreekt in* D. 17 bloeteleec D blotelic. — utgaen D uutgaen. — overmids D overmits. — een *daarachter in* H *eene ratuur*. 19 beroeven H beroeve. 20 natuerleeke D natuerlike. — leetsamheit D letsamheit. — laeten D laten.

God met ons gheberen ende ghewerden nu voer(*t*)meer ende ewelijc, soe dat ons gheen dinc noch overval te swaer noch te ondraechgheleec sijn en mach; ja noch sterven, noch leeven, noch gheen torment, eest hemelsch eest helschs, wat dat ons God oochte eneghe creatuere toesent. Ja helsche pine noch hemelsche vroude, noch verlies noch ghewin, des en soude een vernietende grontoetmoedich mensche twent aensien, noch een noch ander, wat trubelacien ocht wat doeghene dat hem toe och jeghen comen mochte. Want enen vernietenden grontoetmoedyghen mensch en mach men niet verladen noch beswaren met ghenen laste van buten oochte van binnen. Maer ic segghe u dat wel voer waer, dat ic noit menschen en sach noch en bekinde die van vernietender grontoetmodicheit iet wiste te segghene, ja noch groet noch cleine, meer dan van eenen her Janne van Rusbroect, minen lieven gloriosen biechtvader, den prioer canoonc regulier van Gruenendale; want van hem alleene ende van sinre heylegher glorioser scrijftueren, die hi te male gracioseleec ghedicht ende

1 gheberen *ontbreekt in* D. — ende *ontbreekt in* D. — ghewerden D gheworden. — nu voertmeer ende ewelijc *ontbreekt in* D; voertmeer H voer meer. 2 gheen dinc H gheen dinct; D ghinc. 3 swaer D zwaer. — (1ste) noch *ontbreekt in* D. — ondraechgheleec D onverdrachelic. 4 leeven *in* H *verbeterd uit* heven; D leven. 4-5 eest hemelsch eest helschs *ontbreekt in* D. 5 oochte eneghe creatuere *ontbreekt in* D. 6 toesent D toeseint. 7 en H en̄. 8 twent D twint. — aensien D ontsien. 9 trubelacien D tribulacien. — ocht D of. — doeghene D doghene. 10 och jeghen D oft yeghen. 11 -oetmoedyghen D -oetmoedighen. — mensch D mensche. 12 beswaren D bezwaren. — oochte *in* H *verbeterd uit* nochte; D ofte. 13 Maer D Mer. — segghe D seg. — (1ste) dat D dit. — voer D voir. 14 noit D noyt. — menschen D mensce. — bekinde D bekende. 15 grontoetmodicheit D grontoetmoedicheit. — iet D yet. 16 cleine D cleyn. — eenen D enen. 17 rusbroect D ruusbroec. 18 prioer D prior. — canoonc D canonc. — regulier *in* H *staat het eerste been der* u *vlak op het been der* g, *zoodat er bij het eerste gezicht* regilier *schijnt te staan.* — gruenendale D groenendale. 19 alleene D alleen. — sinre D sijnre. — heylegher glorioser scrijftueren *in* H *na* heylegher *eerst eene ratuur, dan* hi, *dan* glorioser: *blijkbaar is vóór* hi, die *uitgekrast en was de copiïst op het punt van* glorioser scrijftueren *over te slaan*; D glorioser heyligher scrifturen. 20 gracioseleec D graseoselic.

ghemaect heeft uten heileghen gheeste, alte wel concorderende over een met der heilegher kerken. Siet van desen goeden heileghen man soe wetic meer goets
D 288c. alleene te segghene dan ic doe van allen menschen ‖ te
H 52. samen die in eertrike sijn ‖ ochte leeven. Maer seker ic en derf u sijn leeven noch sine heyleghe wandelinghe niet loven noch prinsen, want ic moste al onder bliven. Maer sine heileghe leeringhe die gheeft ons ghetughe ende oppenbaer orconde, hoe ende in wat manieren dat hi ons een voergaende exempel ende een ghewarech spieghel van heileghen levenen heeft ghewest. Maer noch vele edelekere ende vele diepere ende oec vele hoechlekere soe heeft hi selve gheleeft dan hi voert gheleeren can. Want sine waerde ende sine minleke scriftuere dat en gheeft ons sijn binnenste leven niet; maer sijn leven, dát gheeft ons de waerde. Want gheliker wijs seldi weten dat alle watere ende oec alle rivieren in den beghenne van ierst oerspronghen uter welder zee ende vloeien weder toter zee. Siet aldus was oec al des goets heilechs mans leven wel ende eersamleec gheoerdyneert toe Gode, te hem selven ende te sinen

1 uten heileghen gheeste D uut den heylighen gheest. 2 heilegher D heyligher. 3 heileghen D heylighen. — wetic D weet ic. 4 alleene D alleen. 5 eertrike D ertrijc. — ochte leeven *ontbreekt in* D. — Maer D Mer. 6 leeven D leven. — sine heyleghe D sijn heylighe. 7 prinsen D prisen. — moste D moeste. — al onder bliven D al tonder bliven, *d. i.* al te *enz.* 8 maer D mer. — sine heileghe leeringhe D sijn heylighe leringhe. — gheeft D geeft. 9 oppenbaer D openbaer. 10 ghewarech D ghewarich. 11 heileghen levenen D heyligen leven. — ghewest D gheweest. — maer D mer. — vele D veel. 12 edelekere D edeliker. — vele D veel (*tweemaal*). — hoechlekere D hoechlikere. 13 gheleeren D gheleren. — can *is in* H *eenigszins onduidelijk*; *daarom is het woord nogmaals tusschen de regels geschreven.* 14 sine waerde D sijn werde. — ende sine *ontbreekt in* D; *in* H *is* ende *verbeterd uit* mīli: *van* ī *is eene* e *gemaakt; van* li, n̄; *de* m *en het oog der* l *zijn blijven staan.* — minleke D minlike. — scriftuere D scrifture. 15 maer D mer. 16 waerde D weerde. 17 watere D wateren. — ende oec alle rivieren *ontbreekt in* D. 18 beghenne D beghinne. — oerspronghen D ontspronghen. — welder D wilder. 19 vloeien D vloyen. — zee D see. 20 heilechs D heylichs. — eersamleec D eersamlic. — gheoerdyneert D gheordiniert. 21 toe D tot. — te hem D tot hem. — (2de) te D tot.

evenkersten, overmids godleke karitate toe allen menschen. Want Gode was hy vrileec ende oec eenechleec sinen gheest ghevende. Ende dit was ende es al noch sine hoechste ende sine ierste offerande, daer hi Gode inden iersten teekene in sinen weseleken opgancghe met allen heileghen Gods gnoch doet. Ende inden anderen teekene daer hy Gode alte wel met behaechde, dat was also ic vore sprac overmids sine graciose vernietende grontoetmoedicheit, want hi was ende es al noch hem selven vernietende onder Gode ende onder alle menschen toeter doot toe. Want || overmids sine vernietende grontoetmoedechheit H 53. soe quam God tot hem met hem selven ende met allen sinen heileghen ende met ix coren der inghelen. Ende also oppenbaerde hem God desen goeden heileghen man met al sinre glorien die God selve gheleisten ende verleisten conste, want met sinre vernieten*n*der onderworpender grontoetmodicheit soe heeft sunderlinghe mijn lieve biechvader her Jan van Rusbruechc alle sine grote || heilicheit vercreghen, ja ende oec mede D 288*d* sine edele gloriose leringhe die hi al eertrike dore ghesaeit ende ghespraeit heeft, Gode tenen eeweghen

1 evenkersten D evenmensche. — overmids D overmits. — godleke D godlike. — karitate D caritate. — toe D tot. 2 hy D hi. — vrileec D vrilic. — eenechleec D enichlic. 3 es D is. — sine D sijn. 4 sine D sijn. — offerande D offerhande. 5 teekene D tekene. — weseleken D weseliken. — opgancghe D opganghe. 6 heileghen D heylighen. — Gods *in* H *thans* Gode : *er is aan de* e *gekrast*; *er stond vroeger eene* s. — gnoch D ghenoech. 7 teekene D tekene. — hy D hi. — met D mede. 8 also D alsoe. — vore D voir. — overmids D overmits. — sine D sijn. 9 ende es al noch *ontbreekt in* D. 11 toeter D toter. — overmids sine D overmits sijn. 12 -oetmoedecheit D -oetmoedicheit. 13 heileghen D heylighen. — met ix coren D metten ix choren. 14 inghelen D enghelen. — also oppenbaerde D alsoe openbaerde. 15 goeden *ontbreekt in* D. — heileghen D heylighen. — met al sinre D mit alle sijnre. 16 gheleisten D geleysten. — verleisten D verleysten. — sinre D sijnre. 17 vernietender H vernieterder. — -oetmodecheit D -oetmoedicheit. 18 sunderlinghe D sonderling. — biechvader D biechtvader. — rusbruechc *in* H *onduidelijk, men zou ook* rusbrroechc *kunnen lezen, doch dat zal natuurlijk niet de bedoeling geweest zijn*; D ruysbroec. 19 sine D sijn. — heilicheit D heylicheit. 20 sine D sijn. — eertrike dore D ertrijc doer. 21 ende ghespraeit heeft D heeft ende ghespraeit. — tenen eeweghen D tot enen ewighen.

loeve ende oec talre menschen gheesteleken noet behof. Want ic en wet noch oec en can gheweten emmer niet beters noch oec gheen salegher dinc, dan te niete werden ofte begheren te werdene te niete overmids gront ontsunkende oetmoedicheit ons selfs. Wai t overmids vernietende grontoetmoedicheit ons selfs soe verniet hem God tot ons, ende also trecken wy Gode gheest met gheeste te male in ons. Dat wien also trecken moeten des onne ons God. Amen.

1 loeve D love. — talre D te alre. — gheesteleken D gheesteliken. — behof D behoef. 2 wet D weet. 3 salegher D saligher. 4 werden D wor. den. — werdene D wordene. — niete *in* H *achter dit woord eene ratuur.* — overmids D overmits. 5 -ontsunkende D -ontsinkende. — overmids D overmits. 7 also D alsoe. — wy D wi. 8 te *in* H *tweemaal.* — also D alsoe. 9 onne D gonne.

; H 279. 3. Vanden prioer hebbic ghehoert segghen in ghewarecheiden.

IC hebbe ghehoert van her Jan van Scoenhoven dat hi ghehort hadde ende gheweten vanden prioer, dat hem die proest eens verboet dat hi nemmeer mis en dede sonder sinen oerloef, overmids dat hem een brueder seyde, die hem te missen diende, dat hi te cranc wiert misse te done ende dat niet goet en ware, want hi en zeer cranc inder missen ghesien hadde (1).

3. 1-2 *Het opschrift luidt in* D *aldus*: Noch van prise ende love des prioers voirseet. 3 ghehoert D ghehoirt. — her D broeder. 4 ghehort D ghehoirt. — prioer D prior. 5 mis D misse. 6 oerloef D oirlof. — overmids D overmits. 7 brueder seyde D broeder seide. — dat *in* H *voorafgegaan door* den proest seyde *doch doorgehaald.* 8 wiert D waert. — done D doene. 9 zeer D seer.

(1) *Bij deze passage staat in het handschrift de volgende kantteekening, welke echter bij het inbinden — o die boekbinders! —*

Ende alst den proest aldus gheseyt was ende de prioer doen bi hem quam, seide hi hem : « her Jan van rusbroec, prioer, ghi en macht niet meer misse doen ». Ende doen vrachde hem de goede prioer : « waer omme pater » ? Doen antwerde hem die proest: « her Jan, prioer, my is ghesecht van u dat ghi alte cranc wort misse te doen, ende dat ghi wel te flau werden moecht. » Doen antwerde hem die goede prioer: « Ay lasy! goede vader, en wilt mi des niet verbieden. » Doen seyde de proest : « goede prioer, het ware beter ghelaten dan ghedaen, als ghi te cranc waert. » Doen antwerde die prioer : « Neen, vader, en wilt dat werc der missen my niet verbieden, want ic niet te cranc en bin. » Doen antwerde de proest : « neen, her Jan? hoe comt dat my dit gheseit is?» « Pater, ic saelt u seggen, op dat ic niet beroeft *en* worde van mijnre blijscapen, want dat ambacht der missen te doene dat is mijn glorie ende zalicheit, vroude, blijsscap ende

1 gheseyt D gheseet. — de prioer D die prior. 3 rusbroec D ruusbroec. — macht D moecht. 4 vrachde D vraechde. — de D die. — prioer D prior. 5 omme D om. — antwerde D antwoirde. 6 prioer D prior. — ghesecht D gheseit. — ghi *in* H *op ratuur*. 7 wort D sijt. — flau D flaeu. 8 werden moecht D worden mocht. — antwerde D antwoerde. 9 vader *in* H *voorafgegaan door* vad *doch doorgehaald*. 11 ware D waer. 12 antwerde D antwoerde. — prioer *in* H *voorafgegaan door* proest *doch doorgehaald*. 13 my D mi. 14 antwerde D antwoerde. — de D die. 15 comt D coemt. — gheseit D gheseet. 16 seggen D segghen. — en H en̄. 17 blijscapen *in* H *verbeterd uit* bijscapen : *de* l *is tusschen* b *en* ij *in bijgevoegd, en daarbij net op de* i *komen te staan, zoodat er thans ongeveer* bljscapen *van gemaakt is* ; D bliscappen. 18 is D es; *na* is *in* H *eene ratuur*. — zalicheit *in* H *verbeterd uit* zaficheit : *onderaan de* ſ *is een haakje gemaakt, maar bovenaan geen oogje, zooals het handschrift anders heeft*; D salicheit. — blijsscap D bliscap. — ende *ontbreekt in* D.

---

gedeeltelijk is weggesneden, genoeg zelfs om ze op het einde bijna onverstaanbaar te maken : Die brueder diet || den proest seyde w(?)... || sommeghe segghen d*at* || brueder jan die *coc* || was Maer ic e*n* || weyts niet wel... || alsoe was dat h... || scyde al hebbic g*he* || hoit in dier g... || ken Ende decs scr... || en calendier et i... || dat ic scrive. . || si stonter eer jc || dit screef. *Deze kantteekening is van eene andere hand, maar toch gelijktijdig met die van het handschrift zelf.*

D 289*a*. eere. Ende en waent niet dat ic || cranc werde inder missen, want icker staerc in werde; ende doen die ghene diet u seyde wende dat ic cranc were, wasic sterc ende vrome ende hadde Gode te minen wille. Want onse lieve here quam selve ende openbaerde hem my, ende vervolde my met glorien (*ende*) blijsscapen die H 280. onsprekelijc || was; want hy vervolde mijn herte met blijsscapen ende vrouden alsoe, dat ic daer mede soe verbeelt ende veronleghet was dat ic schen onmachtech te wesen mijns selfs. Ende dit was die crancheit die de ghenen dochte dat ic hadde ende daer af dat hi u seyde, doen hi u seyde van minre crancheit, dat anders niet en was dan ic u nu ghesecht hebbe. Ende hier omme en wilt my niet verbyeden misse te doene, daer hem onse lieve here my aldus in openbaert ende vertoent, ende vervolt mijn herte met glorien ende blijsscapen; want alsic dat laten moet, dat sal my swaer wesen ende sijn ». Siet, als die goede heyleghe her Jan van Rusbruec, de prioer, den proest sinen vader aldus gheantwerdt hadde, siet, doen antwerde hem de proest weder ende seyde: « Pryoer, my is herde lief dat ghi voert meer wilt misse doen, als ghy wilt sonder oerloef van my te biddene. Ende ic

1 cranc D te cranc. 2 staerc D sterc. — werde D worde. 3 seyde D seide. — wende D waende. — were D ware. 4 hadde *ontbreekt in* D. 5 my D mi. 6 vervolde D vervulde. — ende *ontbreekt in* H. — blijsscapen D bliscapen. 7 onsprekelijc D onsprekelic. — hy D hi. — vervolde H verwolde; D vervulde. 8 blijsscapen D bliscapen. — mede D me. 9 veronleghet D veronledicht. — schen D scheen. — onmachtech D onmachtich. 11 de D den. — ende *ontbreekt in* D. — daer af dat hi u seyde D daer hi u af seide. 12 doen hi u seyde van minre crancheit *ontbreekt in* D. 13 ghesecht D gheseet. 14 omme D om. — my D mi. — verbyeden D verbieden. 15 my D mi. 16 vervolt H verwolt; D vervult. 17 blijsscapen D bliscappen. — my D mi. 18 swaer D zwaer. — heyleghe D heylighe man. 19 rusbruec D ruysbroec. — de D die. 20 gheantwerdt D gheantwert. — siet *ontbreekt in* D. — antwerde D antwoerde. 21 de D die. — seyde D seide. — Prioer my — D prioer mi. 22 wilt misse doen D misse doet. 23 ghy D ghi. — sonder *in* H *tweemaal*. — oerloef D orlof. — my D mi.

danck den lieven here die u visenteert ende verblijt soe zere overmids sijn grondelose ontfermhertecheit. Ende uwe vernietende oetmoedicheit die doet u winnen groete doechdelijcheit.

1 danck D danke. — here die D here jhesus dat die. 2 zere D sere. — overmids H overmidt; D overmits. — ontfermhertecheit D ontfermherticheit. 3 uwe D u. — 4 groete *in* H *verbeterd uit* groede. — doechdelijcheit D duechdelicheit.

4. Vanden goeden prioer van Gruenendale, her Janne van Rusbroec. H 281.

IC hebbe horen segghen den selven her Janne van Scoenhoven, daer ic hier vore af screef, die den goeden prioer van Gruendale wel kende ende mede te wonen plach vele jare ende menighen dach; — ende oec enen anderen goeden heylegen man die uut Hollant was, ende die toten goeden prioer te comen plach ende by hem te blivene bi tyden een maent of ii of iij, of sonwyle een half jaer. Siet, dees goede man, die gheheeten is meester Geert de Groete, — met rechte mach hi wel de groet heeten, want hi een groete cleerc was, ende groete werken ghedaen heeft, als menighen mensche wel condich is, ende oec ochs-

4. 1-2. *Het opschrift luidt in* D *aldus*: Noch des ghelijc van prise. 2 rusbroec H rusb: *de rest is bij het afsnijden van het handschrift verloren gegaan; van de* b *is alleen nog het been zichtbaar.* 3 hebbe horen segghen *in* H *door eene andere hand, met zwarteren inkt, veranderd in* hebbe gehoret: *tusschen* hebbe *en* horen *in is* ge *bijgeschreven, de* n *van* horen *in* t *veranderd en* segghen *doorgehaald*; D heb. — janne D jan. 4 vore D voir. 5 Gruendale D groenendale. — wel *in* H *tweemaal.* 6 vele *in* H *voorafgegaan door* menich ia *maar doorgehaald*; D veel. — jare D jaren. — ende menighen dach *ontbreekt in* D. 7 heylegen D heylighen. 8 toten D totten. — prioer D prior. 9 by D bi. — tyden D tiden. 10 of D oft. — sonwyle D somwilen. — dees D dese. 11 gheheeten D gheheten. — geert de groete D gheert die groete. 12 de groet D die grote. 13 groete cleerc D groet clerc. — (2de) groete D grote. 14 menighen D menigen. — ochssiens H ochs siens, *door de zooeven bij*

siens is alder werelt – siet, dese goede man, meester Geert de Groete, plach te segghene dat hi den goeden heylegen prioer niet min verlijcht en hielt vanden heylegen geest dan hy dede sente (G)regorius onsen heylegen vader den paus van Romen, overmids sijn ghevoelen dat hy van hem hadde, overmids dat hiere dicke by plach te sine, ende te siene (*sine*) oefeninghe ende wise van buten (1) ende sine leeringhe ende sermone, ende sijn grontvernietende oetmoedicheit, daer hi zeere af ghepreesen is vanden ghenen dien te kennen plaghen, ende hebben van hem gheseyt ende ghescreven, dat her Jan van Rusbroec alle sine groete heylijcheit vercreghen heet met sinre grontvernietenre oetmoedicheiden. Siet, ic segghe u noch meer van meester Geert ende den prioer voerseyt. Meester Gheert was in Hollant woenachtijch ende hoerde daer segghen vanden prioer, ende van sinen levenne, ende begreep in sijn herte dat hi tot hem trecken woude, ende hem visenteren. Ende tooch tot Groenendaele. Ende als hi daer quaem binen der poerten, doen was die goede prioer...

r. 3 *vermelde andere hand veranderd in* noch siens : *voor* ochs *is eene* n *bijgeschreven en de* s *is doorgeschrapt;* D oghesiens. 2 geert de groete D gheert die grote. 3 heylegen D heylighen. — prioer D prior. — men *in* H *op ratuur.* — verlijcht D verlicht. — en H ende; D en. 4 heylegen geest D heyligen gheest. — hy D hi. — sente D sinte. — Gregorius H regorius; D gregorius. 5 heylegen D heylighen. — paus D paeus. — overmids D overmits. 6 hy D hi — overmids D mids. — hiere D hi er. 7 by D bi. sine D sijn. — (2de) sine *ontbreekt in* H. 8 sine leeringhe D sijn leringhe. — sermone D sermoene. 9 zeere D sere. 10 ghepreesen D ghepresen. 11 gheseyt D gheseet. 12 rusbroec *de* c *is in* H *veeleer eene* t; D ruysbroec. — sine groete heylijcheit D sijn grote heylicheit. 13 heet D heeft. — sinre *in* H *voorafgegaan door* sinen, *doch doorgehaald;* D sijnre. — oetmoedicheiden D oetmoedicheit. 14-20 *ontbreken in* D. — 21 prioer *de tekst gaat op blz. 281 van* H *evenmin voort.*

(1) WILLEMS heeft gemeend dit *buten* te moeten veranderen in *levene.* Ik geloof niet dat dit noodig is : *wise van buten* zal wel zijn *uiterlijke houding*, wat in den samenhang uitnemend past, beter dan *wise van levene.*

IV.

De oorspronkelijke tekst van twee brieven van Jan van Ruusbroec.

INLEIDING.

Het is bekend, dat er in Surius' vertaling van Ruusbroec's werken meer voorkomt dan ons bewaard gebleven is, of althans meer dan hetgeen door de geleerden onzer eeuw teruggevonden werd : te weten zeven brieven (*Epistolæ septem utilissimæ*), twee stichtelijke liederen (*Cantiones duæ piissimæ*) en een gebed (*Precatio cum primis pia ac devota*). Ik acht het een voorrecht, een gedeelte van deze nog onbekende werken van den grooten mysticus in hunne oorspronkelijke gedaante aan het licht te mogen brengen : namelijk de drie vierden van den vierden brief, en den zevenden in zijn geheel.

Het groote fragment van den vierden brief heb ik aangetroffen in een handschrift uit de tweede helft der 15de eeuw, thans berustende op de Koninklijke Bibliotheek te Berlijn (*Ms. germ. qu.* 1083), vroeger het eigendom van Freiherr August von Arnswaldt, door mij behandeld in mijne beschrijving der handschriften van de werken van Jan van Ruusbroec onder de letter M^4 (handschrift n^r^ 15). Deze codex bevat onder andere 's prior's *Spieghel der ewigher Salicheit*. Deze tekst heeft echter vele leemten, welke, zonderling genoeg, aangevuld zijn met uittreksels uit andere werken van Ruusbroec (te weten *vanden Tabernakel*, *vanden seven Sloten*, *vanden blinckenden Steen*) en met het fragment van den vierden brief, dit laatste fol. 48*a* onderaan tot fol. 50*b* van het handschrift.

Dit wordt reeds vermeld door A. von Arnswaldt in zijne inleiding tot de door hem bezorgde uitgave van *Vier Schriften von Johann Rusbroek in niederdeutscher*

Sprache (1). Aan David is dit ontgaan, ofschoon hij wel degelijk bemerkt had dat er in de vertaling van Surius meer voorkomt dan de twaalf hem bekende tractaten (2); en, gewoon als men is de een den anderen na te schrijven, is het sedert onopgemerkt gebleven.

Den zevenden brief heb ik aangetroffen blz. 303 vlg. van denzelfden codex der Koninklijke Bibliotheek te Brussel, nr 2559, boven blz. 173 vlg. van het tweede deel van den voorgaanden jaargang beschreven, waarnaar de lofredenen van Jan van Leeuwen op zijn prior uitgegeven zijn.

In dit handschrift wordt blz. 196 vlg. ingenomen door een tekst met het opschrift : *Een epistele die rusbroc maecte*. Het is echter geen brief, maar een uittreksel uit *Dat Boec vanden twaelf Dogheden*, overeenkomende met deel 3, 191, 4 tot 3, 192, 25 van David's uitgave

Volgens Surius is de vierde brief gericht aan eene godvruchtige maagd uit Mechelen, Catharina van Leuven geheeten; de zevende aan eene andere, wier naam hij niet noemt. Bij de hieronder volgende uitgave voeg ik den tekst van Surius' vertaling (naar de eerste uitgave, in 1552 te Keulen verschenen), niet alleen omdat deze vaak kan dienen om het oorspronkelijke beter te begrijpen, maar ook omdat er uit blijkt dat de tekst van den vierden brief, zooals we hem thans kennen, onder de hand der afschrijvers hier en daar eenigszins geleden heeft.

Nog valt op te merken, dat het fragment van den vierden brief in Saksisch Middelnederlandsch is geschreven, het dialect der tegenwoordige provinciën Gelderland, Drenthe en Overijsel, natuurlijk het werk van een of anderen copiïst. Het kenmerk van dezen tongval is de behandeling van onfr. ŏ : ze wordt *a*, in plaats van *o*, zooals in de andere Nederlandsche dialecten.

(1) Zie aldaar, blz. XXVI.
(2) Zie zijne uitgave I, XVI, noot 2.

TEKST.

1. Fragment van den vierden brief.

DIe ewighe wijsheit Gads moet u verlenen enen f. 48a
goeden wil. Want ‖ al dye goes willen sijn, dye sijn f. 48b
God gehorsam ende der heyligher kerken, ende sijn hebbelic dye graci Gads tontfaen. Mer dye (1) quaetwillige menschen en moegen dye gracy Gads niet ontfaen, noch dye wijsheit dye uut Gad vloyt die al doecht ende waerheit leert. Ende hierom, wildy die wijsheit Gads ontfaen in u, soe puergiert u van allen graven sunden van uwen kyntschen daghen alsoe ver als ghy vermoeget, voer enen bescheydenen priester dye u verstaen mach ende macht heeft na dye ordynancie der heyliger kerken u te obsolvieren. Hebdy dyt ghedaen eenwaerf, dats u genoech voer dye ewighe warheit Gads : soe hebdy

Quarta ... Epistola ad Catharinam Lovaniensem, Mechliniæ devotam virginem.

Aeterna DEI sapientia Dominus noster JESUS Christus, bonam tibi tribuat voluntatem. Siquidem pax hominibus bone voluntatis. Quotquot hac bona voluntate prediti sunt, iidem DEO et S. Ecclesie obtemperant, aptique sunt et habiles ad gratiam DEI suscipiendam. Sed homines malevoli seu improbe voluntatis, neque DEI gratiam, neque ex DEO manantem sapientiam, que virtutes omnes omnemque docet veritatem, percipere possunt. Si ergo DEI sapientiam intra te recipere vis, a cunctis gravibus peccatis ab infantia perpetratis, quoad poteris te expurges, idque coram sapienti ac discreto confessore, qui te capere possit, habeatque juxta Ecclesie constitutionem te absolvendi potestatem. Quod si id semel egisti, satis est et sufficit eterne DEI veritati : sicque pacem habes coram DEO,

(1) In het hs. voorafgegaan door *q*, doorstreept.

vrede voer Gade ende in uw zuver conciencie. Sijt eenvoldich ende ongheveynst voer dye waerheit dye Got is. Meynt ende mynt Got boven al ende al dat hy
f. 49a gheschapen heeft. Mynt (1) || Got om hem selven te synre ewigher eren. Geloeft in hem ende ghetrouwet hem ende sijnre grondeloser goetheit ende ghenedicheit. Ende en suect nyemant te leven noch te behaghen dan hem alleen. Meynt ende mynt u selven ende al menschen te Gade te brenghen myt al dat ghi vermoeghet. Syt ghy gheneyghet ten menschen te behagen in schoenheit der nature dye u Got gheven heeft in hande, in voeten, in oghen (2), in aenschijn, in al uwe lede; in consten, in wandelinghe, in spreken, in treckenden ghelate, in ghecierden habijt van clederen, dat versmaet ende haet in u als ocsun van graven sunden. Ist oec dat gi begeert den priester te behagen dye u biecht (3) hoert, of anderen

et in munda conscientia tua. Sis simplex et minime ficta ac fucata coram infallibili veritate, que DEUS ipse est. Amore et intentione Deum prosequere supra omnia, que ab eo condita sunt. Ama Deum pure propter DEUM ad æternum illius honorem. Credas illi, ejusque immensæ bonitati ac pietati confidas, nec cuiquam nisi illi soli vel vivere, vel placere appetas aut coneris. Teipsam vero et mortales omnes hac intentione ames, ut quibuscumque potes modis, eos ad DEUM adducas. Si propensam te senseris ad placendum hominibus, sive ob naturalem quam habes a DEO, pulchritudinem ac elegantiam, vel manuum, vel oculorum, vel faciei, vel quorumlibet membrorum corporis, sive etiam ob scientiam aliquam, vel in conversatione, in loquendo, in gestibus sive moribus alios ad tui amorem illicientibus, atque demum cultiori corporis habitu, quicquid ejusmodi in te deprehenderis, contemnas ac odio persequaris. Nam si in his propensioni tuæ sciens ac prudens cum consensu morem geras, fundus tuus impurus est ac impudicus, et gravibus peccatis implicita es. Aut etiam

(1) In het hs. verbeterd uit *Mȳn* : het afkortingsteeken is doorgeschrapt en de *t* bijgevoegd.
(2) In het hs. verbeterd uit *oghoen* : de tweede *o* is doorgeschrapt.
(3) In het hs. voorafgegaan door *biect*, dat doorgehaald is.

gheesteliken personen, overmyds enen ghesteliken schijn van heylicheyden, in subtylen waerden, in wael connen biechten, in oetmoedigen wisen, in versmaeden habyt, in wat (1) geesteliker manyeren daer gi u selven in be||haget ende willens ende wetens begeert te behagen f. 49b meer dan Gade, daer sijt gi bedragen : want dat is gront der geesteliker hoverdyen. Ende al dye werken dye daer uut gewracht werden dat sijn grave sunden ende oersaken van manyeren der sunden. Wyldy vercrygen al dat gi begeert ende verwynnen al dat u let ende deert, soe settet u op dye nederste stat, versmaet u selven, acht u selven cleyn, ende al u werken ende al u vermoegen als niet sonder gracy Gads. Keert u eenvoldich ende onghebeelt, myt bloten ghesicht, in uwen geest : daer vyndi waerheit ende licht. Maect (2) u wonynge ende toevlocht (3) in Gade in ledigen syne,

si placere appetas sacerdoti confessionem tuam recipienti, aut alteri religioso homini, idque vel spiritali quadam sanctitatis specie, vel verbis subtilibus, vel bene confitendi arte sive modo. vel humilibus institutis aut moribus, aut habitu neglecto et contempto, aut quibuslibet aliis spiritalibus modis, si, inquam, in his tibiipsi placeas, et sciens ac voluntarie aliis placere cupias amplius quam DEO, jam falsa ac decepta es : siquidem hoc spiritalis superbiæ fundum est, et actus omnes inde emergentes, gravia peccata sunt, et omnigenum occasio vitiorum Si obtinere ac adipisci vis quicquid appetis, et vincere quæcumque impedimento sive nocumento tibi sunt, infimum amplectere locum, contemne et parvipende teipsum et omnes actus tuos, omnemque virium tuarum facultatem, tanquam que revera nihil sint absque gratia Dei. Verte ac recipe teipsam nudo adspectu simpliciter et sine imaginibus in spiritum tuum, atque inibi veritatem lucemque reperies. Fac habitationem tuam atque refugium in DEO, illi vacando, sicque cogitationes incidentes,

(1) In het hs. verbeterd uit *waer* : daarvan is *er* doorgehaald en *t* er boven geschreven.

(2) In het hs. verbeterd uit *Mert* : van de *r* is eene *c* gemaakt en de *a* boven de *e* bijgevoegd.

(3) In het hs. verbeterd uit *toevolocht* : de tweede *o* is doorgehaald.

soe en moegen u inval noch vreemde beelden niet schaden.
Want u wonynge is boven al dat geest bewegen mach.
Oefent Got myt mynnen in werdicheiden, soe sal hi u
altoes antworden in uwer inwendiger oefenynge. Sijt
sacht ende oetmoedich van herten, soe rust die geest
f. 50*a* Gads in uwer ‖ zielen. Sijt onderdanich, vlytich ende
mylde yegeliken die uwes behoeft. Sijt genoechsam in
spisen, in dranck ende in allen des u noet is, soe leefdi
sonder commer ende sorge uwes selves (1). Merct u
selve ende al u gebreken, ordelt van bynnen ende van
buten voer die waerheit, die Got is. Ende en (2) ordelt
nyemant anders die u niet bevalen en is; soe leefdi (3)
sonder angel ende taern (4) ende wrake van herten,
ende alsoe vyndi vrede in u selven ende in Got genadicheit.
Sijt verduldich in (5) allen doegen ende gelatens willen

aut peregrine imagines nihil officere tibi poterunt : quandoquidem habitatio tua superior est omnibus que spiritum commovere queant. Exerceas colasque Deum cum amore ac reverentia, et ipse in interna exercitatione tua semper tibi respondebit, ac vicem reddet. Sis mitis ac humilis corde. Ita enim Dei spiritus requiescet in anima tua. Esto favorabilis, diligens, officiosa, ac pia erga omnes tui tuæve operæ indigos. Sis facile contenta cibo ac potu, et quibuslibet rebus necessariis, sicque absque tuiipsius cura et solicitudine vitam transiges. Observa et attende teipsam, et culpas omnes defectusque tuos foris et intus accusa et judica coram æterna veritate, que Deus ipse est : nec quemquam alium tibi ne utiquam commissum judices, atque ita sine conscientiæ aculeo, absque indignatione, et ulciscendi desiderio vives, et in teipsa quidem pacem, apud Deum autem clementiam ac misericordiam invenies. In omni afflictione et perpessione sis patiens et resignatæ

(1) In margine naast *uwes* dat op 't einde van den regel staat.
(2) In het hs. verbeterd uit *eñ* : het afkortingsteeken is doorgehaald.
(3) In het hs. verbeterd uit *leefdēi* : de *ē* is doorgehaald.
(4) In het hs. voorafgegaan door *ta*, doch doorgehaald.
(5) In het hs. voorafgegaan door *ende*, doch doorgehaald.

onder den wil Gads : soe leeft Cristus in u mit sijnen troest; hi doeget (1) mit u ende helpt u dragen al uwen last. Want hi is mechtich. Nyemant en mach u verladen boven dat gi drage*n* (2) moch; wat (3) u yeman mysdoet, sijt gedoechsam ende en wreect (4) niet van buten noch van bynnen, myt waerden, mit werken noch mit willen; soe leeft in u dye geest ons heren Jhesu Cristu ende al sijnre heyligen, dye oer vyande mynden totter doet. Hebdy (5) enen goeden wil ende begeert Gade te leven in allen doechden, soe hebdy den heyligen geest in u, ‖ ende ghy (6) hebt vrede in u van bynnen ende f. 50*b*
ghi en moeget niet lijchtelic vallen in doetsunden. Sonder dagelicse gebreken en moegedy niet (7) leven. Sijt oetmoedich ende ongheveynst, leeft sonder commer ende sorge uwes selfs. Toent ende claecht myt oetmoedighen herten Gade ende uwen priester u ghebreken ende u

voluntatis in voluntatem Dei. Et Christus intra te vivet cum consolatione sua, patieturque tecum, et cuncta onera tua tecum feret. Potens namque est : nec quisquam gravare aut onerare te poterit supra vires tuas. Quicquid ab quovis patiaris, feras æquanimiter, et neque foris, neque intus, nec verbis, nec factis, nec voluntate te ulciscaris, et vivet in te spiritus Domini JESU, et omnium sanctorum ejus, qui etiam hostes suos ad mortem usque amore complexi sunt. Si quidem bona es predita voluntate, cupisque vivere DEO cunctis in virtutibus, jam plane Spiritum sanctum habes in te, et interna gaudes pace, nec facile potes in mortiferum labi peccatum. Absque venialibus autem culpis vivere non poteris. Amplectere humilitatem, et omnem cave simulationem ac hypocrisim : nec te corporis tui cura aut solicitudo occupet : Culpas et errata tua DEO et sacerdoti paucis verbis ac humili corde explica et dolens

(1) In het hs. voorafgegaan door *draget*, doch doorgehaald.
(2) Hs. *draget*.
(3) Hs. *vat*.
(4) In het hs. verbeterd uit *wereect* : de eerste *e* is doorgehaald.
(5) In het hs. verbeterd uit *hebbdy* : de tweede *b* is doorgehaald.
(6) In het hs. voorafgegaan door *hebdy*, doch doorgehaald.
(7) In het hs. voorafgegaan door eene doorgehaalde *e*.

sunden myt corten worden; wroeget u selven ende blijft in vreden. Want vele worde verwerren die conciencie ende brynghen den menschen in oñgeordender vresen : soe hi meer bicht woe hi mer bichten wilt. Want wy en moegen ons niet mit ons selven noch mit al dat wy doen moeghen, niet saten noch custen. Mer wi sullen ons toenen der ewigher waerheit ende vresen die gherechticheit Gads, ende hapen ende ghetrouwen in dye ghenadicheit Gads; ende wy sullen ons overgheven in dy goetheit Gads ende daer in sullen te vreden bliven.

confitere, et de illis teipsam accusa et reprehende, servesque pectoris pacem : Multa namque verba conscientiam perplexam reddunt, inordinatumque pariunt timorem, ut quo quis amplius confitetur, eo plus confiteri velit. Neque enim potest quisquam sese per seipsum vel omnem conatum suum, pacatum, tranquillum et contentum efficere. Itaque ostendas et aperias teipsam æternæ veritati, et justitiam Dei pertimescas,. speresque et confidas illius immense pietati ac misericordiæ, permittas que et resignes te bonitati illius : atque in hoc ipso pacem serva tuam...

2. De zevende brief.

blz.303 *Een epistel die rusbroec sant.*

Vrouwe, ic hebbe alsoe verstaen dat ghi begheert van Gode overmids my een goet woert, daer ghi op stichten moecht een heylych leeven ende uwe ewighe salicheit in bringhe(*n*) (1). Inden iersten seggic u dat ghi

Septima ... ad aliam Epistola.

Equidem desiderare te didici Domina, ut possis a Deo per me piam quandam obtinere institutionem, super qua vitam, extruere atque fundare sanctam et æternam consequi beatitudinem queas. Itaque principio id monitam te velim, ut coram Deo humilis sis, et in omni vita displiceas tibiipsi, accusesque et conqueraris coram Deo et omnibus sanctis ejus culpas

(1) Hs. *bringhe.*

oetmoedijch sijt voor Gode, ende mishaecht u selven in al u leeven, ende claecht u ghebreke voer Gode ende vore alle sine heyleghen. Roep, bidt, ende begheert ende hoep sine hulpe ende ghenade alto(*e*)s (1); sijt sober ende ghemate (2) in spysen ende drancken, cleederen ende in allen dinghen die uwen lichame toe behoren. Oeffent gherne die heylege kerke; sijt innich ende neerstech in uwen ghebede, ende verkijst Cristum tot uwen brudeghoem : hi sal u visenteren ende heymelijc sijn. Versmaedt die werelt ende al dat haer toebehoert also verre alst u een hinder ende een letsel is te Gode : soe vindy dat rike Gods in u. Sijt ghenadech ende ontfermhertech ende milde van herten jegenwelken die uws behoeft : soe sidij vol der gracien Gods. Sijt vredsam, saechmodijch ende verduldich in allen doghene : soe blijft God wonende in u. Gheeft u vrilijc over in een wille Gods, ende staet ghelijc in lieve ende in leede ende in allen dinghen, hoe swaer sij sijn, die op u vallen moghen : soe leefdij sonder tooren, wraeke ende mismoegen ende soe sidij

ac defectus tuos. Clama, precare, desidera, semperque spera gratiam et misericordiam illius. In cibo et potu, in vestimentis et illis omnibus que ad corpus pertinent, modum, sobrietatem ac temperantiam serva. Exercitia et instituta S. Ecclesie divinumque cultum libenter sectare. In precibus devotam, seriam, diligentemque te prebe. Dominum JESUM in sponsum tibi elige : isque te visitabit : familiaremque se tibi exhibebit. Sperne mundum, et quicquid est mundi, quatenus erga Deum aliquod tibi impedimentum aut nocumentum prestat : et intra te DEI regnum reperies. Erga singulos quosque tui indigos pia, misericors, et corde animoque liberalis sis, et DEI gratia te replebit. In omni afflictione pacifica, mitis ac patiens esto, et Deus in te jugiter manebit ac commorabitur : Permittas dedasque teipsam fidenter ac libere divinæ voluntati : et in adversis ac prosperis, et aliis quibuscunque quantumcunque molestis ac gravibus, que tibi possint accidere, quandam serva animi æquabilitatem : sicque absque ira, vindicta et erga

(1) Hs. *altos.*
(2) Hs. *ghenate.*

sidij ghelijc den sone Gods. Mint u selve tot Gode ende te sinen dienste ende love, ende inghelen (1) ende heyleghen ende alle creatueren : dat selve dat is rechte caritate. Sijt allen menschen goedertieren ; gheeft ende laeft, spijst ende troest (2) den aermen : soe coept ghi dat hemelrike ende Cristus leeft in u ende ghi in hem. Altoes sildy
blz.304 behouden || de gheordende vresen ons heren. En (3) sijt niet soe bloede dat ghij onthoept sinre ghenaeden, noch oec soe coene dat ghi sondicht voer sijn oghen. Leert uwen boden ende leeft also bij hem dat se Gode vresen ende minnen, ende sijn ghebode houden. Behoet u kindere ende al u familie van quaeder wandelinghen ende quaeder gheselscap, van liegenne, van swerne ende van allen quaetheyden; ende leert hem de weet ende die ghebode Gods te houden alsoe verre alse ghi vermoecht. God si met u ende met al dien daer ghi af begeert. Bidt voor ons ende ons convent.

alios displicentia vives, erisque similis filio Dei. Ama teipsam ad Deum, illiusque famulatum ac laudem, itidemque et Angelos et sanctos, et creaturas omnes, in DEO et ad DEUM, quæ vera est charitas. Cunctis hominibus benigna sis. Da pauperibus, eosque cibo refice, consolare ac refocilla. Ita nimirum cælum tibi mercaris, et Christus vivit in te, et tu in illo. Semper in te perseveret ordinatus Dei timor : nec tam sis formidolosa, ut de illius misericordia desperes : neque tam audax, ut in illius conspectu peccatum admittas. Institue famulos tuos, et sic vive cum illis, ut Deum metuant ac ament, et ejus preceptis morem gerant. Serva proles ac familiam tuam ab hominum malorum consortio, a mendaciis, a juramentis, et ab omni improbitate, doceasque eos servare legem et præcepta Dei, quoad poteris. Dominus sit tecum, et cum omnibus quibus ipsa petis. Ora pro nobis ac cœnobio nostro. Amen.

---

(1) H. *inghen.*
(2) In het hs. staat *ende troest* tweemaal, waarvan eenmaal doorgehaald.
(3) In het hs. *E* : de *n* is door een vochtvlek weggeraakt

V.

« Dat boec vanden twaelf Dogheden » *wel degelijk een werk van Jan van Ruusbroec.*

In zijn bekend werk *Die Deutschen Mystiker des vierzehnten und fünfzehnten Jahrhunderts* heeft Böhringer het vaderschap van *Dat boec vanden twaelf Dogheden* aan Ruusbroec ontzegd, op grond 1° dat dit werk niet voorkomt in het handschrift van het klooster te Groenendaal, door Valerius Andreas vermeld, hetzelfde handschrift waarvan, zooals we boven gezien hebben, codex A een overblijfsel is; 2° dat men er een groot getal aanhalingen uit kerkvaders in aantreft, wat met de andere werken van Ruusbroec het geval niet is; 3° dat het grootendeels voorkomt in de vaak aan Tauler toegeschreven *Medulla Animae*, en op meer plaatsen woordelijk overeenkomt met stukken van Suso, Tauler en Eckard, dan eenig ander van Ruusbroec's geschriften (1).

A. A. van Otterloo heeft getracht, in zijn boek *Johannes Ruysbroeck, Eene bijdrage tot de kennis van den ontwikkelingsgang der mystiek*, deze bezwaren van Böhringer uit den weg te ruimen, en zulks niet zonder geluk (2), en ik zou zijne weerlegging onveranderd kunnen overnemen, als ze niet door grootere exactheid praegnanter te maken was.

Dat *Dat boec vanden twaelf Dogheden* niet aangetroffen wordt in het door Valerius Andreas vermelde handschrift, is inderdaad geene geldige reden, aangezien in de verzameling van Surius nog andere stukken aan Ruusbroec toegeschreven worden — en zooals boven gebleken is terecht — die evenmin in dit handschrift voorkomen.

Wat de talrijke aanhalingen uit kerkvaders betreft,

(1) Zie BÖHRINGER, a. w., s. 456 flgg.
(2) VAN OTTERLOO, a. w., blz. 153.

welke voornamelijk ontleend zijn aan de HH. Bernardus en Augustinus, het ontbreekt werkelijk in de andere werken van Ruusbroec niet aan aangehaalde autoriteiten, en sedert wanneer moet een schrijver steeds dezelfde aanhalen, wil aan het vaderschap zijner werken niet getwijfeld worden?

Op het derde bezwaar van Böhringer kan men gemakkelijk antwoorden. Wie bewijst immers, gezien de buitengewone beroemdheid van Ruusbroeck, dat hij aan werken van meestal jongere tijdgenooten ontleend heeft, en niet zij aan hem?

In zijne « admonitio » tot den goedgunstigen lezer zegt Surius over *Dat boec vanden twaelf Dogheden* : « In libro quem de præcipuis quibusdam scripsit virtutibus, cujus author ipse haud dubio est, ut certis potest probari argumentis, totus est aureus » etc. (1) Daaruit heeft Böhringer niet geheel ten onrechte afgeleid, dat men er reeds in de 16de eeuw aan twijfelde, of *Dat boec vanden twaelf Dogheden* wel een werk van den prior van Groenendaal was. Doch ook Van Otterloo heeft er reeds op gewezen, dat men tot het maken eener dergelijke gevolgtrekking zeker het recht heeft, maar tevens niet mag voorbij zien dat Surius den twijfel ten stelligste voor ongegrond verklaart. En ik zal er bijvoegen, dat ik meen dat we mogen aannemen dat Surius wel ingelicht was.

Doch er zijn nog andere en betere bewijzen en getuigenissen, dat Jan van Ruusbroec wel degelijk de schrijver is van *Dat boec vanden twaelf Dogheden*, en het eigenlijke doel van dit excurs is ze onder de aandacht der belangstellenden te brengen.

Van Otterloo zag maar één ernstig bezwaar, nl. dat het werk dat ons bezig houdt « slechts in éene verzameling, te weten, codex D, voorkomt » (2); hij zag

(1) SURIUS VII (het voorwerk gepagineerd te beginnen met het verso van het titelblad).

(2) Zie V. OTTERLOO, *Jan van Ruysbroeck* enz., bl. 153. Het is waarschijnlijk dit zinnetje van V. OTTERLOO — men lette er op dat

echter over het hoofd, dat zoo iets geheel toevallig kan zijn. Er kunnen nog meer dergelijke verzamelingen bestaan hebben, wat dan ook wezenlijk het geval is. Het voornaamste is echter, dat juist handschrift D het krachtigste bewijs voor het vaderschap van Ruusbroec over *Dat boec vanden twaelf Dogheden* bevat. Ik bedoel nu in 't geheel niet het feit, dat het werk in dezen codex voorkomt. Men denke echter aan het boven medegedeelde tractaat over de werken en de leer van Jan van Ruusbroec, door een zijner volgelingen geschreven. Deze is eerst na den dood van den grooten prior in diens klooster getreden; hij heeft ijverig in de werken van Ruusbroec gestudeerd, en vooral zich door nog levende leerlingen van zijn geestelijken vader in diens leer laten onderwijzen; eindelijk : hij heeft een handschrift, waarin de werken van Ruusbroec vervat waren, en dat nog gedurende diens leven moet vervaardigd zijn, « gecorrigeert ». Zonder aarzelen mag gezegd worden dat, zoo iemand, deze man het weten kon of Jan van Ruusbroec al of niet de schrijver van *Dat boec vanden twaelf Dogheden* was; op hem kunnen we dus vertrouwen. En wat zegt hij ons? Dit : dat hij « over ghesien » heeft « alle dit boec, » dat is geheel dit handschrift, « ende alle die boeken sonderlinghe die in desen . xij . boeken ghemeenlik begrepen sijn, die welke (hij ons)... elc bisonder noemen sal ». Zijn handschrift bevatte dus een werk meer dan b. v. dat door Valerius Andreas vermeld. En wat zou dat ééne werk meer wel anders geweest sijn dan *Dat boec vanden twaelf Dogheden*, aangezien onze man, als hij ons verder aanwijst in welke volgorde men Ruusbroec's werken liefst lezen zal, daarbij *Dat boec vanden twaelf Dogheden* aan de spits plaatst?

Toen David zijne uitgave bezorgde, heeft hij zich

---

hij zegt *verzameling* — dat TE WINKEL deed zeggen (*Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* I, 553, 3de noot) dat *Dat boec vanden twaelf Dogheden* « slechts in één *handschrift* voorkomt. »

voor dit werk met twee handschriften moeten behelpen. Ik heb er nog 15, zegge 15, andere gezien, waarin *Dat boec vanden twaelf Dogheden* hetzij alleen, hetzij met andere werken van Jan van Ruusbroec voorkomt, niet medegerekend het handschrift der Koninklijke Bibliotheek te Brussel n[r] 2559, waarin een uittreksel uit *Dat boec vanden twaelf Dogheden* voorkomt met het opschrift : « *Een epistele die rusbroc maecte* ». (1) In *vier* dezer 15 handschriften wordt uitdrukkelijk Ruusbroec als de schrijver van het werk genoemd, t. w. in de volgende :

1° In een handschrift der Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, gemerkt K 34, wordt in een vooraanstaande inhoudsopgave o. a. gezegd :

Van den xij doechden. Ruysbroeck.

2° In een handschrift toebehoorende aan het Norbertijner klooster te Heeswijk leest men :

Hier volghet een zeer devote boucxkin van gheesteliken doegden, dwelcke heeft ghemaect her jan ruysbrouc prior van groenendale.

en aan het einde :

Hier endet een merkelic bouxkijn dat heeft ghemaect her jan rusbrouc prior van groenendale.

3° In een handschrift toebehoorende aan het klooster te Wittem in Nederlandsch Limburg leest men het opschrift : *Ruysbroecs oefeninghe*, en aan het einde :

Hier eyndt dat boeck vander gheestelijker oefeninghen zeer wel gheordineert van her Janne Ruysbroec priester ende prior te grunendael by brusel.

4° In een handschrift, berustende op het stadsarchief te Keulen, leest men het opschrift :

Van tzweylff doechden... schrijft ruysbroich.

(1) Zie boven blz. 54.

Daarenboven bestaat er nog, in handschrift, eene Latijnsche vertaling van *Dat boec vanden twaelf Dogheden*, onafhankelijk van de vertaling van Surius. Twee zulke handschriften, beide uit de 15de eeuw, zijn mij bekend, t. w. :

1° Een handschrift op het stadsarchief te Keulen, waarin men leest :

Incipit liber Johannis Ruisbroec prioris Vallis Viridis ordinis canonicorum regularium de duodecim virtutibus.

2° Een handschrift toebehoorende aan het Franciscanerklooster te Reckhem in Belgisch Limburg, waarin men leest (1) :

Incipit quidam libellus de quarundam virtutum exercitiis olim a quodam venerabili viro domino Johanne ruisbroeck primo priore monasterii viridi vallis beati Augustini editus.

En eindelijk : het beroemde S. Martensklooster te Leuven bezat nog in 1639 een handschrift, dat in den catalogus bij Sanderus aldus betiteld wordt : JOANNES RUYSBROCHIUS, *de Virtutibus*. (2) Dat kan zoowel een Middelnederlandsche tekst als een Latijnsche vertaling geweest zijn; het eerste is zelfs het waarschijnlijkste, want in de meeste lijsten, bij Sanderus gedrukt, worden de titels in het Latijn opgegeven, ook al is het genoemde werk in eene andere taal geschreven. Geen enkel der door mij tot nog toe bestudeerde handschriften is uit het S. Martensklooster te Leuven herkomstig; men hoeft dus niet te vreezen dat de getuigenis van een zelfde handschrift hier tweemaal als bewijsgrond is gebruikt.

(1) De kennis van dit handschrift ben ik verschuldigd aan eene welwillende mededeeling van den Zeer Eerw. Heer V. BECKER, S. J. (te Oudenbosch), den bekenden schrijver over Thomas a Kempis.

(2) Zie SANDERUS, *Bibliotheca Belgica Manuscripta* 2, 219.

Addenda et Corrigenda.

Over de vertalingen van Ruusbroec's werken sprekende, heb ik verzuimd er de aandacht op te vestigen, dat er in 't begin der 17de eene *Fransche* overzetting van *Die Chierheit der gheestelike Brulocht* moet verschenen zijn. Vóór de bekende Brusselsche uitgave van 1624 vindt men namelijk de volgende « Toelatinge » :

« Wy Vicarissen Generael van het Capittel naer het ouerlyden Bisschops ghekosen vvesende gheuen oorlof, dat den Boeck genaemt T' CIERAET DER GHEESTELIIKE BRVYLOFT ghemaeckt door den Goddelijcken leeraer ende schouvver IAN RVYSBROECK, ende ouergheset int François door eenen Cartuyser, int licht comme, gesien hebbende de ghetuychenisse van de boven ghescreuen Doctoren inder Godtheyt,

Ghegheuen tot Toulosen desen lesten Februarij 1606.
Bertrant Bertier Archid. ende Abt van Lesat.
Antoni van Bruters Proost van S. Steuen.
Niclaes Gilles Can. ende Theol. van S. Steuens. »

Daaraan gaat vooraf een verslag van twee « Doctoren van de Faculteyt van Tolosen », die getuigen dat zij in het boeksken, aan hun oordeel onderworpen, « niet gheuonden en hebben, teghenstrijdende de instellinghe der H. Roomscher, Catholijcker ende Apostolijcker Kercken, maer veel eer, veel schoone ende Godtvruchtighe leeringhen, dienende tot ondervvijs des Christelijcken leuens ».

Deze approbatie is gedagteekend : « ghegheven desen 25. September 1605 ».

Ook moest daar nog uitdrukkelijk vermeld worden de Latijnsche vertaling van *Dat boec vanden twaelf Dogheden*, bewaard in handschriften der 15de eeuw.

Om te sluiten eene kleine verbetering : Wilhelmus Jordani heeft die *Brulocht*, het *Tabernakel* en het *Bickende Steentje* vertaald; de overzetting van *Dat boec der seven Trappen* werd niet door hem, maar door niemand minder dan Geert Groote bewerkt.

VI.

AANHANGSEL.

Nog andere brieven van Ruusbroec.

INLEIDING.

Al de voorafgaande hoofdstukken waren reeds afgedrukt, toen ik opmerkzaam werd gemaakt op het werk van Dr. A. AUGER, *Etude sur les mystiques des Pays-Bas au Moyen-Age*, waarin, zooals bekend en natuurlijk is, uitvoerig over Jan van Ruusbroec wordt gehandeld. Dit boek is mij onbekend gebleven ten gevolge eener verwarring, reeds bij eene vorige gelegenheid waarbij de werken van den heer Auger ter sprake kwamen, met zijne doctorsdissertatie, eene verwarring welke ik niet alleen betreur, maar waarover ik mij bijna schaam. Immers de heer Auger heeft zich niet willen vergenoegen met de werken van den grootsten der Nederlandsche mystici in hun Latijnsch gewaad te bestudeeren; hij heeft Ruusbroec's werken in hun oorspronkelijken vorm willen kennen, waarvoor hij, Waal als hij is, alle hulde verdient.

In den loop zijner nasporingen op de Koninklijke Bibliotheek te Brussel heeft de heer Auger in een handschrift uit de 15de eeuw, gemerkt nr 1086-1115, tusschen allerlei Latijnsche tractaten, uittreksels uit sommige van Ruusbroec's werken, alsook fragmenten van een drietal zijner brieven aangetroffen. Deze laatste heeft hij uitgegeven onder de *Appendices* zijner *Etude sur les mystiques des Pays-Bas au Moyen-Age*, op eene wijze die, voor iemand die geen philoloog is, en vooral geen Neerlandicus, allen lof verdient. Het is dan ook niet om zijn werk te verbeteren, dat ik zoo vrij ben deze fragmenten hier opnieuw uit te geven, maar veeleer omdat ze in zijne *Etude* om zoo te zeggen verborgen liggen, terwijl

het, naar ik hoop, aan vakgenooten niet onaangenaam zal zijn hier alles bij elkander te vinden.

De in dit handschrift door den heer Auger ontdekte fragmenten behooren tot den 4den, den 5den en den 6den brief. Van den vierden ontbreekt aan het begin een vrij groote brok; daarentegen ontbreekt *niet* het slot, dat in het Berlijnsche handschrift niet voorkomt. Van den vijfden brief ontbreekt de eerste zin; van den zesden de twee eerste; van beide ontbreken aan het slot eenige regels. In alle drie eindelijk, vooral in den zesden, zijn hier en daar nog een of meer zinnen weggelaten, meestal herhalingen van hetgeen in de andere brieven reeds gezegd was. Om den lezer in staat te stellen over den omvang en het belang dezer leemten, welke in den Middelnederlandschen tekst door drie puntjes zijn aangeduid, te oordeelen, heb ik de Latijnsche vertaling van Surius in haar geheel medegedeeld, doch de in de fragmenten ontbrekende gedeelten daarbij tusschen rechthoekige haakjes geplaatst. Het fragment van den vierden brief deel ik hier in zijn geheel mede, omdat we thans een Brabantschen tekst hebben, doch alleen met het Latijn voor het gedeelte dat in het boven uitgegeven fragment ontbreekt.

De geringe afwijkingen van den volgenden tekst met dien van Dr. Auger zijn kleine onnauwkeurigheden te zijnen laste, welke zijne verdiensten niet verminderen.

TEKST.

1. Fragment van den vierden brief.

Ad Katerinam de Lovanio. (1)

f. 74*a* ... Mint Gode om hem selven te sijnre ewiger eeren. Gheloeft in hem ende (*in*) (2) sijnre grondeloser goetheit ende

(1) In het hs. in margine.
(2) Hs. *ēn*.

genadicheit. Ende en suect niemende te levenne noch te behaghene dan hem alleene. Meint ende mint u selven ende alle menschen te Gode te brenghene met al dat gi vermoecht... Wildi vercrigen al dat gi begeert ende verwinnen al dat u lettet ende deert, so set u op die nederste (*stat*) (1), versmaedt u selven, ende acht u cleine, ende al u werken ende al u vermoeghen, als niet sonder die gracie Gods... Oefent Gode met minnen in werdicheiden, so sal hi u altoes antwerden in uwer inwindeger oefeningen. Sijt saechte ende oetmoedich van herten, so rest die geest Gods in u ziele. Sijt geonstich, vlitich ende milde iegewelken die uws (2) behoeft. Sijt genoechsam in spisen ende in dranke ende in allen dies u noot es : so leefdi sonder commer ende sorge uws (2) selfs. Merct u selven ende al u gebreke, ordelt u selven van buten ende van binnen voer die waerheit, die God es. Ende en ordelt niement anders die u niet bevolen en es; so leefdi sonder ancsel, toren ende wrake van herten, ende alsoe vindi vrede in u selven ende in Gode genadicheit... Wat ù iement mesdoet, sijt gedoechsam ende en wrect u niet van buten noch van binnen, met woerden, met werken noch met wille; so leeft in u de geest ons heren Jesu Cristi ende alle sijnre heilghen, die haer vianden minnen totter doot. Hebdi . j . goeden wille ende begerdi Gode te behagene in allen duechden, so hebdi den heilegen gheest in u, ende gi hebt vrede van binnen en (*sic*) gi en moecht niet lichteleec vallen in dootsunden.

... Sijt oetmoedich ende ongeveist, leeft sonder commer ende sorge uws (3) selfs. Toent ende claecht met oetmoedeger herten Gode ende uwen priester u gebreke ende u sunden met cortten worden; wroecht u selven

Quando ad venerabile sacramentum, corpus Domini sumptura, accedere instituis, cogites tecum, reliquisse ac dedisse Dominum sacrosanctum corpus suum illis, quos nullæ gravium

(1) Niet in het hs.
(2) Hs. *ws*.
(3) Hs. *ws*.

ende blijft te vreden. Want vele woerden verwerren die conscien(*cie*) (1) ende brenghen den mensche in ongeordeneerder vresen : so hi meer biecht, so hi meer biechten wille. Want niement en mach hem selven met hem selven noch met al dat hi doen mach noch cussen noch saten. Mer gi selt u toenen der ewiger waerheit ende vreesen die gherechticheit Gods, ende hopen ende betrouwen in sijn ghenadicheit; ende gi selt u overgeven in die goetheit Gods ende der (2) in seldi te vreden bliven.

Wildi ten heilegen sacramente gaen, so seldi gedencken dat hi gegeven ende gelaten (*heeft sinen heilegen lichame*) (3) den genen die rein sijn van groven sonden, ende hem met herteliker liefden minnen ende begeren... Hi wilt dat wi hem gebeelt dragen in ons herte, sijn passie, sijn bloetstortten (4), sijn minne, sijn trouwe al totter doot, levende ende stervende om onsen wille. Hi gheeft onser minnender zielen sijn glorioese leven, op dat si (5) geloeve, hope ende minne, ende also leeft si
f. 74*b* ewelijc in hem : ***Qui manducat et bibit*** etc. || Hi heeft ghegeven onsen minnenden crachten sijn gloriose ziele

peccatorum sordes occupant, ipsumque intimo cordis amore diligunt et concupiscunt. [Dedit, inquam, et reliquit suis corpus et sanguinem suum in cibum ac potum, gustumque penetrabilem, omnem naturalem saporem et consolationem longe superantem.] Et est hæc illius voluntas, ut ipsum nobis impressum nostris geramus in cordibus, id est, passionem, sanguinis effusionem, amorem, et fidelitatem suam, quam usque ad ultimum spiritum vivens et moriens propter nos, erga nos gessit ac declaravit. In ipso autem sacramento amantibus animabus (!) nostris etiam gloriosam donat vitam suam, uti in ipsum credant, sperent et ament, sicque æternum in ipso vivant. Qui enim manducat ejus carnem, et bibit ejus sanguinem, vivit in æternum : siquidem esca ejus vita æterna

(1) Hs. *ꝯscīe.*
(2) Hs. *d'*.
(3) Niet in het hs.
(4) Hs. *bloot-*.
(5) Hs. *hi*.

vol glorien, op dat wi altoes wassen ende toenemen in minnen ende in duechden. Ende hi heeft gegeven onsen minnenden gheeste, die gierich ende gulsich es sinen persoen te ontfaen die God ende mensche es, op dat wi minnen ende ghemint wordden, verteren ende verteert worden, verslinden ende verslint worden, also dat wi .j. gheest ende .j. Cristus met hem sijn in minnen. Voert meer heeft hi ons gegeven boven onse gescapenheit, der (1) wi .j. met hem sijn in minnen, al dat hi es in personen ende in substancien sijnre godheit, der (1) wi sijn alle ons selfs onthoecht in verhavenheiden, ons gheests ledich ende gestilt, met Gode .j. eenvuldege (2) salicheit. Amen.

est. Dedit præterea amantibus viribus nostris gloriosam animam suam plenam gloriæ, quo semper in amore et virtutibus crescamus et augmentemur. Ad hæc dedit amanti spiritui nostro, qui idem avarus et avidus est, totam personam suam, hoc est, DEUM et hominem, uti amemus et amemur, manducemus ac manducemur, absorbeamus et absorbeamur, ita ut unus spiritus et unus quodammodo Christus cum eo simus per amorem. Denique supra creatam essentiam nostram, ubi unum cum ipso sumus per amorem, totum quicquid est in persona et substantia divinitatis suæ, nobis dedit : atque hic per spiritus nostri elevationem nosipsos excedimus, et ocio ac quiete perfruimur, et una cum DEO simplex beatitudo sumus. Amen.

2 Fragment van den vijfden brief.

... Versmadet die werelt ende al dat si u geven mochte f. 73b
in gerieve ende in genuechten. Hebt vrese ende minne te Gode; mint sijn wet ende sijn gebode; verkiest

[Spiritus Domini impleat te gratia sua, dilecta Domina, ut secundum ejus gratissimam voluntatem vivere queas.] Contemne mundum, et quicquid is commodorum ac oblectamentorum præbere tibi possit. Ama ac time Dominum DEUM tuum. Dilige legem et præcepta illius. Elige tibi Christum in sponsum glorio-

(1) Hs. *d'*.
(2) Hs. *eenwldege*.

Cristum tot uwen gloriosen brugom die u ewelijc bliven sal. Meint ende mint gewarich geestelec leven. Sijt oetmoedich, saechtmoedich, ende wel geordent in allen dingen. Sijt gematich in eten, in drinken ende in cleederen; sijt genadich, ontfarmhertich ende milde den armen ende allen menschen. Sijt Gode getrouwe ende u selven, in ewigen dienste ende in ewiger eeren. Scouwet ende vliet alle geselscap die u trecken mochten van Gode tot den sonden ende tot der werelt. Scouwet ocsuun van sunden ende al dat u hinderen mach ende vermiddelen mochte inden dienste ons heren. Sijt gerne alleene ende oefent die heilege kerke in beden, in vasten, in allen goeden werken, in besceidenheiden na dat gi vermoecht... Merct die gene die u van Gode trecken, ende giften ende gaven van u begeren die scouwet ende vliet. Mer die u van hen te Gode wisen, die sijn u vrient. Sprect u biechte

sum, semperque tibi permansurum. Intentione ac amore veram, synceram, spiritalem vitam prosequere. Esto humilis, mansueta, ac bene ordinata in omnibus. In cibo, potu et vestibus sis moderata. Erga pauperes et alios omnes piam, misericordem, benignam et liberalem te exhibe. Sis fidelis DEO et tibiipsi perpetuo illi serviendo, perennemque illi impendendo honorem ac venerationem. Societatem omnem, que te a DEO abstrahere, et ad vitia atque mundum hunc illicere queat, itidemque peccandi occasiones, et quicpuid in Dei servitio impedimentum vel medium parere tibi possit, fugias ac devites. Libenter sola tecum esto, et sanctæ Ecclesiæ instituta ac exercitia. jejunando, orando, et omnigenos actus bonos colendo, sectare et serva, quantum recta dictabit ratio, et vires ferre poterunt. [Non eligas tibi speciatim confessorem aliquem, qui te possit a DEO abstrahere. Sæpenumero non nisi spiritus aut spiritale esse videtur, quod postmodum penitus abit in carnem, dum nimium exercetur et colitur.] Animadverte quinam sint qui te abducant a Deo, et munera ac beneficia abs te expetunt, eosque cavere et fugere ne omittas. Qui vero a se ad Deum te remittunt, eos noveris esse amicos tuos. Confessio tua sit brevis, nuda et aperta, et minime ficta, sed syncera, et paucis fiat verbis. [Venerabile Sacramentum humiliter, devote, multaque cum reverentia in remissionem peccatorum tuorum et

corte, onbedac(*h*)t (1) ende ongeveist met luttel worden...

ad æternum Dei honorem suscipe. Famulos qui tibi serviant, elige bonæ voluntatis, et qui probi sint, Deumque timeant et ament, et tibi fideles sint, et tum Dei, tum sanctæ Ecclesiæ præcepta custodiant. Dominus sit tecum, et tu cum illo in ævum sempiternum. Ora DEUM pro me et cœnobio nostro, quo simul maneamus conjuncti in amore Dei et beatitudine sempiterna. Amen.]

3. Fragment van den zesden brief.

Die tijt es cort, die arbeit die wi doen moghen es f. 73*b*
cleine, die loen es ewich ende groet... Hebdi troest ende gevoelen van Gode, dat es deromme (2) dat ghi hem niet (3) ontvallen en soudt in sunden ende in die werelt. Sijt neder ende oetmoedich in al uwen doen, want gi en hebt (*ute*) (4) u selven niet dan gebrec. Sijt verduldich in allen doeghene

[Salutat te, charissima in Christo, Præpositus noster, itidemque et ego, totumque adeo cœnobium nostrum cum cunctis precibus nostris, omnique cultu et ministerio, quod fit apud nos ad honorem Dei. Vide ne gratiam Dei in vacuum receperis. Itaque sis devota, studiosa ac strenua in cunctis actibus bonis. Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.] Tempus breve est, labor omnis quem facere possimus, exiguus est, sed merces ingens est ac sempiterna. [Qui parce seminat, parce et metet. Præmium quod expectamus, Deus ipse est, et quicquid is præstare potest. Eeamobrem sis diligens, sedula, pia, alacris ad quaslibet res bonas, prudens item ac discreta et moderata in omni actione tua. Timorem et amorem exerce coram oculis Dei.] Si consolationem et sensibilem gratiam divinitus percepisti, noveris idcirco eam præstitam tibi, ne a Deo excidas, et corruas in peccatum et seculi amorem. In cunctis actionibus tuis humilis esto. Nihil enim ex teipsa habes, nisi vitia et peccata. In omni afflictione

(1) Hs. *onbedact.*
(2) Hs. *d'omme.*
(3) *ghi* en *niet* in het hs. in margine, met verwijzingsteeken in den tekst.
(4) Niet in het hs.

